

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kultuurhariduse osakond

Huvijuht-loovtegevuse õpetaja õppekava

Sirli Päike

ÜLDHARIDUSKOOLIDE ÕPETAJATE REAKTSIOONID

PEREVÄGIVALLA ILMINGUTELE KOOLIS

Lõputöö

Juhendaja: Lembit Õunapuu

Teadus- ja loometöö metodoloogia ning
sotsiaalpedagoogika dotsent, knd pedagoogika

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Ped. tead. knd Lembit Õunapuu

.....

(allkiri ja kuupäev)

Viljandi 2013

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS.....	4
1. PEREVÄGIVALLA KÄSITLUSE TEOREETILIS-EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD..	8
1.1. Mõisted	8
1.2. Laste psühholoogiliste ja füüsiliste traumade allikad.....	9
1.3. Kodu kui lapse arengu tegur.....	11
1.4. Füüsiline ja psühholoogiline vägivald.....	13
1.5. Traumeeritud laps ja koolikäitumine.....	14
1.6. Väärkoheldud lapsi iseloomustavad tunnusjooned.....	16
1.7. Perevägivalla tunnusjoonte üldistatud mudel.....	19
1.8. Õpetaja poolt vägivalla ohvri märkamine	22
1.9. Viisid perevägivalla ohvri toetamiseks.....	23
1.10. Perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitamise võimalused.....	27
2. PEREVÄGIVALLA EMPIIRILISE UURIMUSE METOODIKA	29
2.1. Valim	29
2.2. Andmete kogumise vahend	30
3. PEREVÄGIVALLA UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS JA TÕLGENDAMINE	32
3.1. Andmete analüüs	32

3.1.1. Taustandmed.....	32
3.1.2. Perevägivalla tunnused õpetajate käsitluses	34
3.1.3. Õpetajate hoiakud perevägivalla küsimusega tegelemise suhtes	37
3.1.4. Õpetajate enesehinnangud perevägivalla lahendajana	39
3.1.5. Viisid perevägivalla ohvri toetamiseks ja õpetaja võimalused perevägivalla probleemi lahendamiseks.....	40
3.1.6. Avatud lõpuga küsimuste analüüs ja tulemused.....	41
3.2. Tulemuste tõlgendused, arutelu ja järeldused.....	44
KOKKUVÕTE	49
KASUTATUD KIRJANDUS.....	52
LISAD.....	58
Lisa 1 Küsimustiku disainitud blankett	58
SUMMARY	66

SISSEJUHATUS

Perevägivald, sageli lähisuhtevägivallaks või koduvägivallaks nimetatud nähtus, on keeruline, raskesti märgatav, määratletav ja mõõdetav fenomen. See leiab aset inimeste eraelus ning lähedaste inimeste vahel, mistõttu on sellele ligipääs ja uurimine küllaltki raske. Avalikult on koduvägivalla probleemi käsitletud ja päevavalgele tõstetud Eesti iseseisvumisest alates (Sotsiaalministeerium 2012). 1992. aastal vastu võetud Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse kohaselt, kui saab teatavaks kaitset ja abi vajava lapse olemasolu, on iga kodaniku kohus teatada sellest sotsiaaltalitusele, politseile või mõnele teisele abiandvale organile (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 2012, paragrahv 59).

Perevägivalla probleemi tõsidusele viitavad mitmed allikad üle maailma. WHO (World Health Organization) andmetel on paljude laste surma põhjuseks perevägivald (WHO Regional ... 2005). Mida noorem on laps, seda suurem risk, et laps sureb pereliikme vägivalla tõttu (Kane 2008a, lk 9 järgi).

Mitmed iga-aastased konverentsid ja ühiskonverentsid väliskülalistega (Kütt 2012; Kuidas kasvatame ... 2012; Eesti, Norra ... 2013), ümarlauad ja seminarid (Lapse parima ... 2012), projektid (Kiusamisest vabaks 2007) ja käsiraamatute (Lapsepõlv, puue ... 2004; Soo, Reitelmann, Laan 2012) ning juhendite (Abivajavast lapsest teatamine 2011) koostamine viitavad sellele, et lastele suunatud perevägivalla tõsidust on Eestis teravalt teadvustatud ja neile otsitakse intensiivselt lahendusi.

Perevägivald pole eraldiseisev nähtus. Tegu on globaalse vägivallafenomeni ühe tahuga, mis lõikub paljude erinevate vägivalla liikidega. Vägivaldse sündmuse kogemine kutsub esile trauma, mis halvab laste õpivõimet. NCTSN (National Child Traumatic Stress Network) andmeil on iga neljas õpilane kogenud traumeerivat sündmust oma elus, mis võib mõjutada tema

õppimist või käitumist (National Child Traumatic ... 2008). Kui õpetaja puutub kokku vägivaldse sündmuse poolt traumeeritud lapsega, siis seisab ta raske küsimuse ees, kuidas suure hulga vägivalla tunnuste hulgas eristada erinevate traumaallikate tagajärgede tunnuseid, sealhulgas ka perevägivalla tunnuseid. Lapse toetamiseks, et ta tuleks toime vägivaldse sündmuse tagajärgedega, on vaja jõuda trauma allikateni. Selleks vajab õpetaja väga erinevate vägivallaliikide tagajärgede tunnuseid. Paljud uurimused (Soo ja Soo 2002; Kase 2004; Quinn jt 2007; Strömpl jt 2007; Cole jt 2009) toovad välja erinevate vägivallaliikide mitmesuguseid tunnuseid, mis on heaks lähtekohaks õpetajale perevägivalla tunnuste eristamiseks vajalike tunnustekomplekti väljatöötamiseks.

Õpilastega seotud vägivalla uuringud on üldiselt võetuna kolmesuunalised: koolivägivald ja koolikius, meediavägivald ja perevägivald. Neist põhjalikumalt on uuritud koolivägivalda. Eestis on koolivägivalda sügavuti uurinud Kristi Kõiv (2001, 2002, 2003, 2006) kiusamiskäitumise liikide, tunnuste, põhjuste ja tagajärgede nurga alt. Koduvägivalda, sealhulgas just laste väärkohtlemist on käsitletud lähisuhte vägivalla kontekstis (Allaste ja Võõbus 2008) ja puuetega lastega seoses (Lapsepõlv, puu ... 2004). Seoses sotsiaalsfääris interneti üha laialdasema kasutuselevõtiga on viimastel aastatel tõusnud esiplaanile kübervägivalla temaatika, mille all uuritakse kiusamist elektrooniliste suhtlusvahenditega (Li 2006; Naruskov 2009; Kane 2008b).

Õpilast puudutavad vägivallauuringud nii Eestis kui ka mujal maailmas on põhjalikult kaardistanud õpilaste reaktsioonid vägivallale. On uuritud näiteks, kuidas õpilased ise käsitlevad vägivaldset käitumist ja milliste põhikategooriatega nad kirjeldavad nähtust (Selg, Strömpl ja Shahverdov 2006; Quinn, Bell-Ellison, Loomis ja Tucci 2007) ning milliseid koolivägivalla nähtusi õpilased hindavad raskekujuliseks (Tilk 2012). Vähem on leida uurimusi, mis vaatleksid õpetajate reaktsioone vägivallanähtustele ja vajadusele vägivallaohvrit toetada. Uuritud on õpetajate hinnanguid ja stressireaktsioone koolivägivallale ning hinnanguid oma tulemuslikkusele koolivägivalla nähtuste käsitlemisel (Sinijärv 2010). Samuti on uuritud ka seda, kuidas õpetaja tajub ja käsitleb õpilaste vägivaldset käitumist (Sela-Shayovitz 2009; Stone, Astor ja Benbenishty 2009; Altun ja Baker 2010).

Lähenedes perevägivalla probleemile õpetaja vaates, siis selgub, et õpetaja aspekti on suhteliselt vähe uuritud. Ilves ja Strömpl (2009) on uurinud väärkoheldud laste määratlemist, märkamist ja teavitamist erinevate ametiesindajate poolt, kusjuures valimi koosseisus oli muude ametite hulgas ka 13,9% kooliõpetajaid. Selgus, et määratlemine oleneb eriala spetsiifikast ja lastega

töötavate inimeste teadlikkus oma kohustusest teatada väärkoheldud või abivajavast lapsest ning enesekindlus seda teha on suhteliselt madal. Laste väärkohtlemise äratundmist raskendavad ebamääraseid piirid lubatud ja lubamatu käitumise vahel, mitmetimõistetavus ja selgete kriteeriumide puudumine lastele suunatud väärkohtlemise kindlakstegemiseks.

Õpilaste vägivallaga seotud uurimuslik taust peegeldab üldist teabe defitsiiti õpetajate reageeringute osas perevägivalla probleemile. Pole selge, kuidas õpetaja reageerib perevägivalla ilmingutele koolis, kuidas käsitleb neid ilminguid, kuidas ta suhtub perevägivalla all kannatava lapse toetamisvajadusse ja kuidas õpetaja võtab vastu väga erinevaid meetoodilisi nõuandeid traumeeritud lapse toetamiseks. Viimane küsimus on eriti oluline õpetaja koolituse seisukohalt, kui tahetakse õpetajaid ette valmistada perevägivalla küsimustega tegelemiseks koolis.

Eelöeldust tuleneb käesoleva lõputöö **uurimisprobleem**: kuidas õpetaja oma igapäevatoos reageerib perevägivalla ilmingutele koolis.

Lõputöö **eesmärgiks** on välja selgitada perevägivalla peamised tunnusjooned ja viisid ning võimalused traumeeritud lapse toetamiseks ning perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitamiseks õpetaja vaatekohast vaadatuna.

Lõputöö konkreetseteks **uurimisküsimusteks** on järgmised küsimused:

1. Millised on perevägivalla teoreetilis-empüirilised tunnusjooned allikate põhjal?
2. Milliseid käitumuslikke, isiksuslikke, sotsiaalseid ja füüsilisi tunnuseid peavad õpetajad perevägivalla indikaatoriteks?
3. Milline on õpetajate hoiak perevägivalla probleemiga tegelemise suhtes?
4. Kuidas õpetaja hindab end perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitajana?
5. Milliseid perevägivalla all kannatava õpilase toetamiseks pakutud viise peab õpetaja võimalikuks koolis rakendada ja milliseid võimalusi näeb kaasa aitamaks probleemi lahendada?

Uurimisprobleemi lahendamiseks, eesmärgile jõudmiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks on analüüsitud teemakohaseid allikaid ja välja töötatud uurimuse metoodika. Samuti on läbi viidud üldhariduskoolide õpetajate seas küsitlus, millele järgnes andmete analüüs ning tulemuste tõlgendamine.

Käesolev lõputöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis töötatakse välja allikatele tuginedes perevägivalla indikaatorite teoreetiline mudel. Teine peatükk sisaldab perevägivalla empiirilise uurimise metoodikat, käsitletakse andmete kogumise vahendi väljatöötamist ja andmete kogumist. Kolmandas peatükis on tehtud andmete analüüs ja tõlgendatakse tulemusi.

1. PEREVÄGIVALLA KÄSITLUSE TEOREETILIS-EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Mõisted

Selguse eesmärgil on järgnevalt avatud ja täpsustanud käesolevas töös kasutatud olulisemad mõisted.

Reaktsioon. Enamasti käsitletakse vägivalla uuringutes ja käsiraamatutes vägivallareaktsioonide kahte tüüpi: psüühiline (hirm, paanika, kaosetunne jne) ja füüsiline (higistamine, värisemine, lihaspinged jne) (Parkja ja Otter-Üprus 2002, lk 12). Käesolevas töös ei käsitleta õpetaja füüsilisi reaktsioone. Põhimõistena tähistab reaktsioon õpetaja psüühilisi (märkamise, arvamused, hoiakud, valmisolek, kartus jne) ja käitumuslikke reaktsioone (toetamine, ohvrist teatamine).

Füüsiline vägivald. See on tahtlik füüsilise jõu kasutamine teise inimese suhtes, mis võib põhjustada talle füüsilist valu, vigastusi või isegi surma (Soo, Reitelmann ja Laan 2012, lk 27). Tegu on vägivallavormiga, mille tagajärjed on õpetaja jaoks suhteliselt kergesti ära tuntavad väliste tunnuste kaudu, nagu näiteks löömisjäljed, armid, kriimustused jne.

Psühholoogiline vägivald. See on tahtlik verbaalne või mitteverbaalne rünnak, mis kahjustab teist inimest emotsionaalselt ning alandab ta eneseväärikustunnet (samal, lk 27). Võib esineda vormides, nagu solvamine, hüüdname kasutamine, ignoreerimine, isoleerimine, tõrjumine, ähvardamine, emotsionaalne ükskõiksus ja mahategemine (Violence against children ... 2006, lk 61). Sageli nimetatakse seda vägivallavormi ka *emotsionaalseks* või *vaimseks* vägivallaks. Selle tagajärjed võivad avalduda näiteks järgmiste tunnuste kaudu: madaldunud enesehinnang, endassetõmbumine, kontaktikartus täiskasvanutega jne.

Lapse väärkohtlemine. See on lapsele suunatud mis tahes käitumine, kui see alandab tema kehalist või vaimset heaolu, seades ohtu lapse eakohase arengu ja tervisliku seisundi (Soonets ja Kutsar 2007, lk 96). Mõiste hõlmab ka laste kehalist karistamist ja seksuaalset väärkohtlemist.

Perevägivald. See tähendab vägivalda lähedaste vahel, kus laps võib olla pealtnägija või olla ise ohver (Cole jt. 2009, lk 3); igasuguseid füüsilise, seksuaalse ja psühholoogilise vägivalda akte, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel. Perevägivalda mõiste allmõisteteks on põlvkondadevaheline vägivald, paarisuhtevägivald, õdede-vendade vaheline vägivald, laste väärkohtlemine, laste vägivald vanemate vastu. (Soonets ja Kutsar 2007, lk 26) Sageli kasutatakse perevägivalda sünonüümidenä terminid *lähisuhtevägivald* ja *koduvägivald*.

Üldistatult käesoleva töö jaoks tähistab termin perevägivald igasuguseid vägivaldseid sündmusi kodus, hõlmates vägivaldsete sündmuste pealtnägemist ja vägivaldaakti otsest kogemist. Perevägivalda mõiste sisaldab ka füüsilist, emotsionaalset ja vaimset hooletusse jätmist. Perevägivalda mõistel on kaks sisulist aspekti:

- a) vägivaldaakt kodus, mis pole otseselt lapsele suunatud,
- b) vägivaldaakt kodus, mis on otseselt lapsele suunatud.

Mõlemad vägivaldaaktid võivad last traumeerida. Esimesel juhul laps näeb pealt vägivaldset sündmust (nt õdede-vendade kaklused, kodulooma tapmine) ja teisel juhul on ta ise ohver.

Traumeeritud laps. See on laps, kelle iseendaga ja õppimisega toimetuleku võime on kahjustatud vägivaldse sündmuse tulemusena.

1.2. Laste psühholoogiliste ja füüsiliste traumade allikad

Lapsed kogevad oma elus paljusid vägivaldseid sündmusi, mis võivad neid traumeerida füüsiliselt ja/või psühholoogiliselt. Kooli astuvad sageli juba traumeeritud lapsed, kelle edenemine koolis oleneb suuresti sellest, kas õpetaja märkab ja oskab neid aidata. Õpetaja jaoks võib tegu olla üsna tõsise küsimusega, kuidas eristada traumeeritud lapse tunnuste seas ilmingud, mis viitavad sellele, et vägivaldset sündmust on kogetud kodus.

Cole jt (2009, lk 18) järgi pole trauma sündmus ise, vaid reageering stressirohkele sündmusele, milles inimese võime toimetulemiseks on traumaatilisele kahjustatud. Trauma allikateks võivad

olla füüsiline oht ja kahju, emotsionaalne väärkohtlemine, hooletusse jätmine, hülgame ja muserdav kaotus. NCTSN toob välja märksa detailsema traumeerivate allikate loendi (National Child Traumatic ... 2008, lk 7, 9, 11, 13):

- füüsiline või seksuaalne kuritarvitamine;
- mahajätmine/hülgame, usalduse reetmine, hooletussejätmine;
- kellegi armastatud inimese kaotamine või surm;
- hooldaja elu ohustav haigus;
- koduvägivalla pealt nägemine;
- autoavarii vm tõsisem avarii;
- kiusamine;
- elu ohustav terviseprobleem ja/või valus arstlik protseduur;
- ühiskondliku vägivalla pealtnägemine või kogemine (nt tulistamine; pussitamine; rööv; kaklemine kodus, ümbruskonnas või koolis);
- politsei tegevuse või lähedase sugulase vangistamise pealt nägemine;
- elu ohustav looduskatastroof;
- terrorismi oht (nähtud personaalselt või telekas).

Loetelu põhjal võib veenduda, et lapse traumade allikate skaala võib olla väga lai: kodu, kool, kodu- ja kooliväline tegelikkus ning meedia. Süvenedes loetelu punktidesse võib täheldada lapse jaoks kahesuguseid traumeerivaid olukordi. Ühel juhul on tegemist olukorraga, kuhu laps on sattunud, mis kaudselt mõjub traumeerivalt. Teisel juhul lapsega käitutakse mingil vägivaldsel viisil. Kaudselt traumeerivad on näiteks koduvägivalla või ühiskondliku vägivalla pealtnägemine, terrorismi oht vms. Lapsega otseselt traumeerival viisil käitumine on näiteks füüsiline või seksuaalne kuritarvitamine, kiusamine, hooletusse jätmine vms. Mitmed loetelus toodud traumeerivad allikad on tähistatavad terminiga perevägivald, mis hõlmab näiteks koduvägivalla pealtnägemise, füüsilise või seksuaalse kuritarvitamise ja hooletusse jätmise.

Vanemate poolt hooletusse jäetud ja abi vajavate laste arv kasvab pidevalt. Kui 2007. aasta alguses oli arvel 1319 last, siis 2011. aastaks oli arvel juba 3904 last (Eesti statistika aastaraamat 2012 lk, 147). Need arvud iseloomustavad väga selgelt laste ühte trauma allikat – kodu. Kaudselt iseloomustavad laste kodust keskkonda ka järgmised arvud (samal, lk 147): kui 2007 aastal vajas vägivalla tõttu varjupaika 383 inimest, siis 2010. aastal oli neid juba 636. Mõningane langus on

olnud 2011. aastal, kui varjupaika vajas 535 inimest. Eeldades, et kui enamus neist vägivallaaktidest on toimunud kodus ja lapsed on pidanud olema nende tunnistajateks, siis võib ette kujutada millise trauma osaliseks lapsed on saanud.

Uurimused näitavad, et perevägivald on üks peamisi laste trauma tegureid (Spinazzolam jt 2005, lk 436). Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) vägivallauuring on hinnanud, et üle kogu maailma näeb kodus vägivalda 133–275 miljonit last aastas, kusjuures 4,6–11,3 miljonit neist elab arenenud maades (Kane 2008a, lk 8).

Maailma Tervishoiuorganisatsiooni (WHO) andmetel kaotab Euroopa piirkonnas perevägivalla tõttu elu neli alla 14-aastast last päevas, aastas umbes 1300, rääkimata traumadest, mida lapsed kogevad oma elus (Kane 2008a, lk 9). Kane (2008a, lk 9) toetudes Maailma Tervishoiuorganisatsiooni uurimustele toob välja, et UNICEF-i Innocenti uurimiskeskus analüüsis laste väärkohtlemisest põhjustatud surmajuhtumeid 30 jõukas riigis, sealhulgas 23. Euroopa riigis ja hindas alla 15-aastaste laste vigastamisest ja/või hooletussejätmisest tingitud surmajuhtumite koguarvuks aastas 3500. Kaks neist sureb iga nädal Saksamaal ja Ühendkuningriigis ning kolm Prantsusmaal. Alla 1-aastaste laste surmarisk on ligikaudu kolm korda kõrgem kui 1–4-aastaste laste oma, kelle risk on omakorda kaks korda kõrgem kui 5–14-aastastel lastel. Mida noorem on laps, seda tõenäolisemalt saabub surm lähedase pereliikme käe läbi.

1.3. Kodu kui lapse arengu tegur

Laps ei saa valida keskkonda, kuhu sündida ja tema arengut hakkavad määrama mitmed parameetrid füüsilise, mentaalse kui ka sotsiaalse keskkonna näol. Eeskätt on aga lapse arengu põhikeskkond tema kodu ja tema vanemad, sageli ka õed-vennad või vanavanemad. „Traditsioonilistes ühiskondades peetakse tavapäraseks perekonda, mille moodustavad ema, isa ja lapsed, varasematel aegadel lisaks nendega koos elavad vanavanemad. Lapse arengu seisukohalt on väga oluline perekonna, nii ema kui isa olemasolu.“ (Tuuling 2007) Loomulikult võib viimaseid, arengu seisukohalt, olulisteks pidada eeldusel, et peres puudub vägivald.

Perekonda võib pidada hierarhiaks, kus kõige suurem vastutus lasub lapsevanematel. Vanemad on kohustatud oma lapse eest vastutama ning viimased üles kasvatama. (Hansson ja Oscarsson 2006, lk 32) Perekond on esimene kollektiiv, kus laps veedab oma esimesed, isiksusliku arengu

aluseks olevad kõige vastuvõtlikumad aastad. Parafraseerides Tartu Ülikooli emeriitprofessorit Vooglaid'u (2002) võib varajast lapseiga pidada määrava tähtsusega perioodiks, kuna see on fundamentaalne, sest siis kujuneb välja lapse põhistruktuur. Selles etapis teeb inimene läbi suure füüsilise, kognitiivse, emotsionaalse ja ka sotsiaalse arengu.

Eeltoodust selgub kui oluline mõju lapse isiksuse põhistruktuuri kujunemisele on kodul ja perekonnal. Kui peres esineb traumeerivaid situatsioone, siis tõenäoliselt jätavad ka need oma jälje lapse arengusse ka siis, kui ta on vaid pealtvaataja. Stömpl jt (2007, lk 27) uurimuses selgub, et vägivald tekitab nii ohvris kui kõrvaltvaatajas masendust.

On väga oluline, et vanemate poolt on rahuldatud lapse füsioloogilised vajadused (söömis-, joomis-, magamis- ja hapnikuvajadus), mis aitavad organismil ellu jääda, samuti ka sotsiaalsed vajadused ning vähem tähtsad ei ole psühholoogilised vajadused (Hansson ja Oscarsson 2006, lk 32). „Lapse kasvatamine on lapse arenguks vajalike tingimuste loomine.“ Füüsiline ja vaimne on vastastikusel sõltuvuses, füüsilise ja vaimse ühtsus, koostoime ja tasakaal on see, mida võib pidada õnneliku elu aluseks. (Vooglaid 2002) ÜRO laste õiguste konventsiooni (1996) artiklites 18, 19 ja 34 on öeldud, et lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas. Tagada tuleb kaitse igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu ning hooletussejätmise eest, samuti ka seksuaalse ekspluateerimise ja seksuaalse ärakasutamise eest ning selle eest on vastutavad mõlemad vanemad või teatud juhtudel seaduslikel hooldajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel. Lapse huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis.

„See, kuidas vanemad oma lapsi kohtlevad – kas range distsipliini või empaatilise mõistmisega, ükskõiksuse või soojusega –, avaldab lapse tundeelule sügavat ja jäävat mõju“ (Salum 2012). Saarits (2001, lk 81), toetudes Kohlberg'ile (1984), on välja toonud, et eriti eelkoolieas on suur mõju eeskujul ja autoriteetidel, sest jäljendamine ehk matkiv õppimine on selles vanuses eriti aktuaalne. Kodu loob lapse arengu- ja kasvutingimused ning annab esmased sotsiaalsed kogemused. „Kuna ainukene maailm, mida lapsed tunnevad, on kodu, usuvad lapsed, et see, mida nad näevad oma vanemaid kodus tegemas, on õige“ (Kase 2004, lk 65). Loogiline järeldus siit on, et õigeks asjaks hakatakse pidama ka vägivaldset käitumist. Saarits (2001, lk 81) on seisukohal, et lapsi mõjutavad väga tugevasti ema ja isa eeskuju, suhtumised, käitumine, sest kasvaval indiviidil kujuneb juba eelkoolieas käitumismudelite süsteem, mida järgitakse. Kui lapsevanemad peaksid distsiplineerimiseks kasutama vägivaldset käitumist, siis ka seda peavad

lapsed õigeks. Siit edasi mõeldes võib arvata, et üsna tõenäoliselt ka koolis ja oma tulevases pereelus kasutatakse sama käitumismalli. „Oma efektiivseks arenemiseks täisväärtuslikuks inimeseks ja ühiskonnaliikmeks vajab ta vanematelt kvaliteetset hoolitsust, aktsepteerimist, mõistmist ja turvatunnet. Kui aga laps ei leia oma kodust soojust ja kindlustunnet, vaid kohtab ükskõiksust, hoolimatust ja vaenulikkust, siis kujuneb temast suure tõenäosusega vastuoluline ja endasse ning teistesse negatiivselt suhtuv inimene, kellel võib esineda raskusi suhete loomisel ning eluprobleemidega toimetulemisel. Need individid võtavad lapseõlvekodust kaasa ebasoodsad interaktsioonimustrid, mida nad rakendavad oma tulevases kodus. Nii kandub ka edasi väärkohtlemine.“ (Soo, K., Soo, I. 2002, lk 3; Ennet 2003)

Kokkuvõtlikult öeldes kodu võib olla hea arengu keskkond, kuid vägivaldse atmosfääri korral võib osutuda üheks peamiseks füüsilise ja/või psühholoogilise trauma allikaks. Kuna see, kuidas vanemad oma lapsi kohtlevad avaldab lapsele sügavat ja jäävat mõju, siis on väga oluline, et lapsevanemad arvestaksid, et kodus õpitud käitumismustrid kanduvad lapse edasisse ellu.

1.4. Füüsiline ja psühholoogiline vägivald

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt hõlmab lastevastane vägivald igasugust füüsilist ja vaimset vägivalda, ülekohut või kuritarvitamist, hooletussejätmist, hooletut või julma kohtlemist või ekspluateerimist, kaasa arvatud seksuaalset väärkohtlemist (Lapse õiguste konventsioon 1996). Ka vägivalla ja perevägivalla uurimustes eristatakse kahte vägivalla liiki: vaimne ja füüsiline (Quinn jt 2007; Strömpl jt 2007; Kase 2004).

Füüsiline ja vaimne vägivald on erinevad vägivallavormid. Mõnes allikas kasutatakse vaimse sünonüümina mõistet emotsionaalne vägivald. Kuna vaimne on seotud inimese kognitiivse ja emotsionaalse tundmuste sfääriga, siis pole päris korrektne kasutada neid sünonüümidenä. Paremo oleks kasutada mõistet psühholoogiline vägivald, mis sisaldab neid mõlemat.

Kase (2004, lk 7–10) eristab vaimset, füüsilist ja seksuaalset vägivalda ja toob välja nende järgmised vormid ja tegevuslikud tunnused:

Vaimne vägivald võib eksisteerida väga erinevates vormides – verbaalselt, psühholoogiliselt, majanduslikult ning sotsiaalse vägivallana, mille eesmärgiks on varjatult ohvri enesetunde, eneseusu, vastupanuvõime purustamine ja isiksuse hävitamine. Vägivallatsejad rakendavad oma ohvri suhtes erinevaid tehnikaid alates psühholoogilisest survest ning jõhkrast sõimust kuni

majanduslike piirangute seadmise ja sotsiaalse isolatsioonini. **Füüsiline vägivald** võib ulatuda kinnihoidmisest ja rusikahoopidest kuni kägistamiseni ja mitmesuguste relvade (nt nuga) kasutamisest kuni roimadeni. Ohvrile tekitatud vigastused, haavad, traumad vahelduvad sinistest laikudest, muhkudest, muljumishaavadest kuni püsivate kahjustusteni, nagu kuulmis-, nägemis- või liikumisvõime kaotamine. **Vaimse vägivalla tunnusteks** võivad olla: ignoreerimine, vaikimine, ähvardamine, jälitamine, jälgimine, pidev helistamine, hirmutamine, sõimamine (ebaviisakate, ebatsensuursete sõnade kasutamine ja nimetuste andmine), laimamine, alandamine, süüdistamine, manipuleerimine, sugestioon, kontroll, eraldamine, majanduslik kontroll ning kaudne vägivald, mis seisneb ohvrile kuuluvate esemete või omandi hävitamises nt asjade lõhkumises. **Füüsilise vägivalla tunnused** on juustest tirimine (ka juukseidpidi lohistamine, juuste väljatõmbamine), agressiivne füüsiline kontakt (nügimine, müksimine jms), liikumise takistamine (kinnihoidmine, kinnisidumine jms), löömine, peksmine (rusikaga, jalaga, mingi esemega), kägistamine/lämmatamine, relva kasutamine ning **kaudne vägivald**, mis seisneb ohvrile olulise olendi või inimese piinamises, tapmises.

Seksuaalne vägivald, mis kaasneb sageli füüsilise vägivallaga on samuti üks traumeerimise viis, mille abil tahetakse saada kontroll teise inimese üle. Seksuaalne vägivald on igasugune soovimatu seksuaalne puudutamine ja tähelepanu osutamine. Vägivaldne seksuaalvahekord on võimuvahend, mida kasutatakse teise osapoole alandamiseks, et talle kätte näidata madalam koht sugude hierarhias. Samuti võib füüsilise vägivalla kasutamine viia seksuaalvahekorrale sundimisele ja vägistamisele. (Kase 2004, lk 10)

Eelpool käsitletud vägivalla eri vormid võivad esineda koos, kuid mis peamine – kõik vägivallavormid sisaldavad alati vaimset vägivalda. Pole võimalik last peksta ilma talle sealjuures psühholoogilist traumat tekitamata. (samas 2004, lk 10)

1.5. Traumeeritud laps ja koolikäitumine

Traumaatiline kogemus lapse elus võib mõjutada last mitmeti sh õppimist, käitumist klassis ja koolielus üldiselt.

On täheldatud (Altun ja Baker 2010; Cole jt 2009; Ennet 2003; Kaubi 20012), et klassiruumis võib koduse trauma all kannatava õpilase tuvastada mitmete käitumuslike tunnuste abil:

reageerimisvõime ja impulsiivsuse; agressiooni; väljakutsuva/trotsliku oleku; erakuks muutumise kui ka perfektsionistliku käitumise kaudu.

Kui laps kannatab pikaldase trauma all, võib selle tulemusel kahjustuda tema **emotsioonide kontrollimise võime** ja **impulsiivse käitumise kontrolli areng**. See võib väljenduda lapse ülereageerimises, kuna traumeeritud lastel on tihti moonutatud arusaamad kavatsusest, tunnetest ja teiste käitumisest, samuti ka vaenulikust/agressiivsest sotsiaalsest käitumisest. (Cole jt 2009, lk 34)

Lapsed kes on aldis reaktiivsusele ja impulsiivsusele, võivad muutuda **verbaalselt ja/või füüsiliselt agressiivseks** nii õpetajate kui ka kaasõpilaste vastu. Antud olukorras võib agressioon tuleneda sellest, et nad tõlgendavad mingit kommentaari või tegu valesti. Samuti võib antud käitumine olla tingitud lapse võimetusest teistest lastest aru saada vähearenenud lingvistilistest oskustest ja/või vähesest kogemusest verbaalselt probleemi lahendada. (Cole jt 2009, lk 34; Ennet 2003; Kaubi 20012; Altun ja Baker 2010)

Samuti võivad traumeeritud lapsed, kellel on madal hirmu tase, **keelduda õpetajale reageerimast**. Kas siis üritades üle võtta situatsiooni kontrolli läbi aktiivse trotsliku käitumise või rohkem passiivselt ja pigem vähem järjepidevalt nt tardudes või mitte reageerides. Kummalgi viisil laps ei ole austav ega reageeriv õpetajale või klassiruumis kehtestatud nõudmistele. (Cole jt 2009, lk 35)

Cole jt (2009, lk 37) on täheldanud ka, et õpilasel, kes kannatab koduse trauma all ning on vanematele subjektiks, kellel on ebarealistlikud ootused lapse käitumisele, võib avalduda eelpool kirjeldatule vastupidine reaktsioon **perfektsionistliku** käitumise näol, et saada heakskiitu ja tunnustust. Kartes lapsevanemale pettumust valmistada ja sattuda viimase negatiivse reageeringu objektiks, proovivad lapsed tihti ja paratamatult ebaõnnestuvad nendele ebarealistlikele ootustele vastata.

Ühed perfektsionistid ihaldavad salaja olla paremad, kuid lähevad kergesti frustratsiooni ja annavad alla, kui on silmitsi keeruliste probleemide lahendamisega. Tihti eelistavad nad, et õpetaja või kaasõpilased näeksid neid kui ebasoosituid kui võimekaid. Õpetaja jaoks võib see tunduda, et laps lihtsalt keeldub proovimast. Teised perfektsionistid tegelevad kompromissitu võitlusega akadeemilise edu eest, aga ei ole kunagi rahul oma saavutustega. Püüdluses aru saada oma kogemustest, võivad tugevalt traumeeritud lapsed arvata, et nad on vastutavad oma

hooldajate vigades ja sügaval sisimas võivad tunda kurjust. Paradoksaalselt see intensiivselt negatiivne tunne võib viia innuka perfektsionistliku käitumiseni, mis võib maskina varjata sügavat emotsionaalset probleemi. (Cole jt 2009, lk 37)

Püüdluses saada soosingut oma vanematelt, saab laps ohvrist tihti suurepärane teostaja. Kuna ohver annab endast kõik on see eelduseks, et saada akadeemiliseks saavutajaks või sotsiaalsuse analoogi eeskujuks.

Mõned perfektsionistidest lapsed võivad **rakendada käitumiste kopeerimist**, mis tagavad vahemaa nende endi ja teiste vahel. See on tingitud asjaolust, et vältida stressi, mis tuleneb nende mittevõimekusest täita akadeemilisi ja sotsiaalseid ülesandeid. Lapsel võib areneda vältimise muster vastanduvast käitumises ja jätta mingi töö pooleli kasutades „nägu-säästvaid (*face-saving*)“ tehnikaid. Kuigi sisemiselt on see valus, tundub see praktika lapsele turvalisem kui kogeda läbikukkumist ennem oma eakaaslasi. (samas 2009, lk 38)

Kokkuvõtlikult öeldes on traumeeritud last koolikeskkonnas võimalik ära tunda järgnevate tunnuste abil: impulsiivne käitumine ja oskamatus kontrollida oma emotsioone; verbaalselt ja/või füüsiliselt agressiivne; keeldub õpetajale reageerimast; proovib ebarealistlikele ootustele vastata; ihaldab olla salaja parem; läheb kergesti frustratsiooni; annab kergesti alla, kui on silmitsi keeruliste probleemide lahendamisega; soov näida ebasoosituna; soov olla akadeemiliselt edukas; ei ole kunagi rahul oma saavutustega; tunneb vastutust oma vanema vigades; tunneb kurjust; rakendab käitumise kopeerimist. Mitmed nendest traumeeritud lapse tunnustest võivad olla ka perevägivalla tulem. Kuidas eristada perevägivalla tunnuseid muude traumeerivate allikate tagajärgede tunnustest? Veelgi enam, kuidas teeb seda õpetaja.

1.6. Väärkoheldud lapsi iseloomustavad tunnusjooned

Soo ja Soo (2002, lk 18) on oma uurimuses välja toonud, et väärkoheldud lastel, eriti neil, kel pole kujunenud kindlat kiindumussuhet vanematega (varases lapseas) ilmneb **raskusi oma tundeelus** – „Nad ei suuda piisavalt oma tundeid kontrollida, seetõttu kalduvad nad olema emotsionaalselt ebastabiilsed või tuimad ning väljendavad ülekaalukalt negatiivseid emotsioone.“ Füüsiliselt vägivaldselt koheldud väljendavad peamiselt negatiivseid tundeid nagu näiteks viha, raevu, ärevust. Samuti on autorid välja toonud toetudes Ruth Soenets`ile (1997), et

emotsionaalselt väärkoheldud laps võib olla ükskõikne, mõtlik ja endasse tõmbunud, kurb, depressiivne või hoopis üliagressiivne.

Soo ja Soo (2002, lk 18), olles uurinud mitmeid autoreid (Garbarino 1989; Põldsepp 1997; Bloger, Patterson ja Kupersmidt 1998), on täheldanud, et madalat enesehinnangut ja negatiivset minapilti võib pidada üheks olulisemaks väärkohtlemise tulemuseks. „Väärkoheldud lapsed tajuvad end soovimatutena, sõnakuulmatute ja õnnetutena. Koolis peavad nad end ebapopulaarseks ning saamatuteks.“

Samuti võib vääralt koheldud lastel **esineda puudujääke kognitsioonides ja suhtlemisoskuses**. „Kognitiivne defitsiit väljendub peamiselt intellektuaalsete funktsioonide ja keelearengu pärssumises.“ Väärkoheldud lastel on raskusi oma kogemusi, tundeid ja mõtteid sõnaliselt väljendada. Tähele on pandud, et koolis ei suuda nad tihti kaasa mõelda, on ärevamad ja tähelepanematud ning ei saa õpetajate korraldustest täpselt aru, mille tulemusel jäävad nad teistest ülesannete lahendamisel maha. Samuti ilmneb neil probleeme abstraktse mõtlemisega. Täheldatud on ka laste vähest motiveeritust ja initsiatiivikut. Hooletussejätud lapsed sõltuvad suuresti koolikeskkonnas õpetajate abist, kiitusest ning julgustusest. (Soo ja Soo 2002, lk 18–19)

Märgatud on ka puudujääke väärkoheldud laste **sotsiaalses arengus ning sotsiaalsetes suhetes**. Soo ja Soo (2002, lk 18) uurimusest selgub, et mitmed autorid (Garbarino 1989; Arias ja Pape 1994; Cicchetti, Toth, Hennessy 1995; Põldsepp 1997) on väärkoheldud lapsi kirjeldanud ka kui eakaaslaste hulgas agressiivsetena, alluvate ja järeleandlikena või väheste sõpradega, ebapopulaarsete ja tõrjututena. Eelnev võib olla tingitud suhtlemisraskustest, madalast enesehinnangust, usaldamatusest ja puudulikest sotsiaalsetest oskustest, mille tulemusel ei suudeta luua püsivaid, retsiiprookseid ja kvaliteetseid sõprussuhteid. Samuti on täheldatud, et probleeme vastastikku rahuldavate sõprussuhete loomise ja säilitamisega ilmneb raskusi emotsionaalselt ja sageli raskelt füüsiliselt väärkoheldud lastel.

Soo ja Soo (2002, lk 18) toovad välja ka seose väärkoheldud laste ja uimastite ning alkoholi vahel, siinjuures toetudes Howes`ile ja Cicchetti`le (1995), kes leiavad, et uimastite ja alkoholi tarvitamist väärkoheldud noorukite seas võib vaadelda, kui teismeliste püüet toime tulla ärevuse ja/või kurbusega, mida nad ei suuda ületada oma olemasolevate oskuste ja ressurssidega. Samuti selgub uurimusest, milleni on jõudnud Arias ja Pape (1994), et „väärkoheldud lapsed käituvad ka sagedamini kriminaalselt kui mitteväärkoheldud lapsed“.

Viira (2007, lk 2) sõnul on võimalik vägivalla all kannatav laps tuvastada ka järgnevate ilmingute abil:

„Laps:

- räägib sellest otsekoheselt ise;
- teeb enesetapukatse;
- vigastab ennast meelega;
- kaebab sagedasti valu ilma nähtava põhjuseta;
- käitub agressiivselt ja ei reageeri valule;
- on endassetõmbunud ja emotsioonitu;
- käib tihti tualetis;
- on tühja või klaasistunud pilguga;
- on väga kahvatu, õnnetu;
- kardab üksi jääda;
- ei usalda kedagi, sealhulgas ka vanemaid;
- kardab kontakte vanemate inimestega;
- kohkub, kui teine laps hakkab nutma;
- unistab tihti;
- vastab küsimustele ühe sõnaga;
- ei sõbrune ühegi koolikaaslasega;
- tunneb, et on karistamist väärt.

Lapsel on ...

- sageli näha kriimustusi, haavu, sinikaid, põletusjälgi ja ta ei oska adekvaatselt seletada nende tekkimist;
- kehal sigaretist põhjustatud põletusjäljed;
- paranemisjärgus vigastused pärast pikemaajalist koolist puudumist;
- vigastused erinevates kohtades ja erinevates paranemisjärkudes;
- püksirihma pandla, elektrijuhtme pistiku ja rusikanukkide kujulised vigastused;
- kuumast veest tekkinud kinda- või sokikujulised põletushaavad kätel, jalgadel või tagumikul;
- armid, mille on tekitanud nõõri või juhtme hõõrdumine kinniseotud lapsel;
- aastaajale mittekohane riietus, mis võib peita vigastusi käsivartel ja jalgadel;
- raskusi käimise või istumisega;

- raskusi söömisega;
- madal enesehinnang.“

Esitatud loetelus on välja toodud mitmed füüsilised tunnused, mille abil on võimalik perevägivalla all kannatav õpilane tuvastada. Kuid päris täpselt ei ole aru saada, mida Viira on mõelnud tunnusega: „kuumast veest tekkinud “kinda- või sokikujulised” põletushaavad kätel, jalgadel või tagumikul“.

Allikas „Lapsepõlv, puue & vägivald“ (2004, lk 24) eristatakse lapse väärkohtlemise füüsilisi tunnuseid (vigastused ja märgid nahal, põletused, hammustused, mõrad, traumade märgid, motoorika hiline mine, hüljatud olemine, madal kaal, märkamata jäetud haigused, räpasus, apaatsus ja elujõulisuse puudumine, kliinilised mürgistustunnused) ja käitumuslike tunnuseid (laps kardab täiskasvanuid või suhtub neisse kahtlustavalt, tundub, et laps kardab oma vanemaid, kaldumine isolatsiooni, osaluse puudumine mängudes ja grupi töödes, erinevate emotsioonide puudumine tundmatute inimeste suhtes, agressiivsus ja asotsiaalne käitumine, destruktiivsus, pidev ärevus ja valvel olek, ootamatu seksuaalne käitumine, üleloomulik tähelepanu vajadus, ebaedu koolis, ja psühholoogilised haigused: anoreksia, unetus, kusepidamatus, ärrituvus, somatisatsioon).

Erinevad allikad loovad üsna kirju pildi traumeeritud, väärkoheldud või perevägivalla all kannatava lapse tunnustest. Erinevates allikates näidatud tunnused on sageli mitmete tunnuste osas kokkulangevad. Eespool refereeritud allikates toodud tunnuseid saab liigitada nelja rühma:

- 1) isiksuslikud;**
- 2) käitumuslikud;**
- 3) sotsiaalsed;**
- 4) füüsilised.**

Need neli tunnuste rühma kujutavad endast paljude lapsele suunatud vägivallatunnuste üldistatud mudelit, mida vaadatakse lähemalt järgmises alapunktis.

1.7. Perevägivalla tunnusjoonte üldistatud mudel

Neljast põhitunnusest (isiksuslikud, käitumuslikud, sotsiaalsed ja füüsilised) koosnev teoreetiline mudel sai välja töötatud minu seminaritöös (Päike 2013, lk 16). Käesolevas lõputöös on seda

mudelit täiendanud ja täpsustanud eelrefereeritud allikatele ja oma seminaritöö tulemustele toetudes.

Isiksuslike indikaatorite alla paigutuvad sisemise olemise või teatava emotsionaalse seisundi tunnused (nt. depressiivne, õnnetu, mõtlik). **Käitumuslikud tunnused** hõlmavad õpilase otseseid käitumuslikke reaktsioone (nt. käib tihti tualetis, ei mõtle kaasa). **Sotsiaalsete tunnuste** alla paigutuvad indikaatorid, mis puudutab inimese ühiskonnaliikmeks olemist ning inimeste omavahelisi suhteid (kriminaalse taustaga, järelandlik, ebapopulaarne). **Füüsilisi tunnuseid** saab tuvastada välise vaatluse tulemusel ja on inimese kehaga seotud (aastaajale mittekohane riietus, armid, sinikad).

Parema ülevaate saamiseks on eelpool nimetatud neli tunnuste rühma oma alltunnustega koondatud tabelisse 1, lk 21.

Tabel 1 Võimaliku perevägivalla indikaatorid

Käitumuslikud	Isiksuslikud	Sotsiaalsed	Füüsilised
Ei reageeri valule	Depressiivne	Agressiivne kaaslase suhtes	Aastaajale mittekohane riietus, mis võib peita vigastusi käsivartel ja jalgadel
Ei reageeri õpetajale	Emotsionaalselt ebastabiilne	Alluv teiste suhtes	Armud, mille on tekitanud nõõri või juhtme hõõrdumine
Ei suuda kaasa mõelda	Emotsioonitu	Ebapopulaarne	Kuumast veest tekkinud "kinda- või sokikujulised" põletushaavad kätel, jalgadel või tagumikul
Enesetapukatse	Endasse tõmbunud	Ei sõbrune koolikaaslastega	Paranemisjärgus vigastused
Füüsiliselt agressiivne	Kurb	Järelandlik suhtes	Püksirihma pandla, elektrijuhtme pistiku ja rusikanukkide kujulised vigastused
Impulsiivne	Madal enesehinnang	Kardab kontakti vanemate inimestega	Sageli näha kriimustusi, haavu, sinikaid, põletusjälgi
Kaebab sagedasti valu ilma nähtava põhjuseta	Mõtlilik	Kriminaalse taustaga	Sigaretist põhjustatud põletusjäljed
Kardab üksi jääda	Negatiivne minapilt	Puudulikud sotsiaalsed oskused	Tühja ja klaasistunud pilguga
Kohkub, kui teine laps hakkab nutma	Tajub ennast ebapopulaarsena	Sõltub palju õpetajast	
Kuritarvitab uimasteid ja alkoholi	Tajub ennast saamatuna	Sõltub õpetaja julgustusest	
Käib tihti tualetis	Tajub ennast soovimatuna	Sõltub õpetaja kiitusest	
Laps räägib ise koduvägivallast	Tajub ennast sõnakuulmatuna	Tõrjutud	
Perfektsionistlik käitumine (soov olla kõige parem sh akadeemiliselt; ei ole kunagi rahul oma saavutustega)	Tuim	Väheste sõpradega	
Raskused käimisel või istumisel	Tunneb, et on karistamist väärt		
Raskused oma kogemuste, tunnete ja mõtete väljendamisel	Unistav		
Raskused söömisega	Usaldamatu		
Reageerib üle	Väljendab raevu		
Tähelepanematu	Väljendab viha		
Verbaalselt agressiivne	Õnnetu		
Vigastab ennast meelega	Ärev		
Vähene initsiatiivikus	Ükskõikne		
Vähene motiveeritus			
Väljendab liigselt negatiivseid emotsioone			
Üliagressiivne			

Seminaritöös (Päike 2013, lk 22–26) selgus, et kõiki õpetajale hindamiseks antud koduvägivalla indikaatoreid õpetajad ei pidanud selle tunnusteks, et õpilane võib kannatada koduvägivalla all (keskmine näitaja seitsmesel skaalal jäi alla 3,5). Sellisteks tunnusteks olid: õpilane on kahvatu, õpilane on osavõtlik, õpilane on koostööaldis, õpilane on tähelepanelik, õpilane ei saa õpetajate korraldustest täpselt aru, õpilane on aktiivne, õpilasel ilmneb probleeme abstraktse mõtlemisega, õpilane vastab küsimusele ühe sõnaga. Nimetatud tunnused on eemaldatud käesolevast mudelist ning täiendatud isiksuslike (ei reageeri õpetajale) ja käitumuslike (perfektsionistlik käitumine, impulsiivne, reageerib üle, verbaalselt- ja füüsiliselt agressiivne) tunnustega, uutele allikatele toetudes.

Tabelis 1 esitatud võimaliku perevägivalla tunnuste liigitus on tehtud eesmärgiga luua mudel, mis on aluseks andmete kogumise vahendi väljatöötamisel. Tabelis 1 võib märgata, et mõned tunnused ei kuulu rangelt ühe kategooria alla, olles nagu kahe tunnusrühma esindajad. Rühmitamise selgust ja täpsust saab tõsta edasiste empiirilise uurimuse tulemustele toetudes, kui selgub täpsemalt, kuidas õpetaja mõistab, sõnastab ja käsitleb perevägivalla ilminguid.

1.8. Õpetaja poolt vägivalla ohvri märkamine

Uurimused näitavad, et vägivalla all kannataja märkamine ja sellele reageerimine oleneb mitmest tegurist. Õpetajate – kes on võib-olla ainukesed inimesed, kellega noorukid kohtuvad väljaspool kodu – reageering oleneb keskkonnast, kas juhtkond ja kaastöötajad toetavad neid. Täheldatud on ka asjaolu, et kui ollakse märgatud vägivalla all kannatavat õpilast, ei taheta sellest avameelselt juhtkonnale ette kanda, kuna kardetakse oma staatuse pärast koolis. Nimelt kardavad õpetajad ja eelkõige väiksema tööstaaziga õpetajad, et juhtkond võib olla arvamusel, et ei saada iseseisvalt hakkama või neid hinnatakse sellevõrra vähem, mille tulemusel jäetakse probleem käsitlemata. (Sela-Shayovitz 2009, lk 1065)

Meyer, Astor ja Behre (2002, lk 505) on oma uurimuses toetudes Carol Gilligan`ile (1982) täheldanud, et mehed ja naised arutlevad vägivallaga seotud teemasid erinevalt, kui neile anda sama moraalne dilemma. Naised kalduvad pigem „hoole“ poole, kui mehed keskenduvad „õiguslikule“ aspektile. Samast uuringust selgub ka, et põhikooli mees- ja naisõpetajad reageeriksid vägivalla lahendamisele teistmoodi, kui teada on informatsioon õpilase soo kohta (samas 2002, lk 513).

Kokkuvõtlikult öeldes mõjutavad õpetaja reaktsioone vägivallanähtusele järgmised tegurid: keskkond; kartus oma karjääri pärast; staatus koolis; soolised iseärasused; informatsioon õpilase soo kohta.

1.9. Viisid perevägivalla ohvri toetamiseks

NCTSN (National Child Traumatic Stress Network) on välja töötanud metoodilise juhendi traumeeritud laste ja nende perede toetamiseks. Juhend on välja töötatud lapse arengu teoreetilisi seisukohti ja ekspertide kogemusi kombineerides ja näitab, mida võiks koolis ja traumeeritud laste abistamiseks kodus teha. Järgnevalt on 14-st punktist koosnev juhised (National Child Traumatic ... 2008, lk 5) esitatud pisut mugandatult:

1. **Säilita tavapäraseid rutiinid** (püüa ennistada „normaalolukord“, andes lapsele tunda, et ta on kaitstud ja elu läheb edasi).
2. **Võimalda lapsel valida** (kontrolli kaotanud ja segaduses olevale lapsele anna valikuvõimaluste pakkumisega tunda oma usaldust tema vastu).
3. **Suurenda toetuse ja julgustamise taset** (leia täiskasvanu, kes saab vajadusel anda lisatoetust).
4. **Püstita selged ja kindlad piirangud ebakohase käitumise kohta ja näita loogilised tagajärjed** (tagajärjed olgu mittekaristava iseloomuga).
5. **Võta omaks, et käitumuslikud probleemid võivad olla mööduvad ja põhjustatud traumast.**
6. **Anna lapsele mõista, et normaalne on juhtunust rääkida** (selleks leia turvaline koht).
7. **Anna lihtsaid ja realistlike vastuseid lapse küsimustele, mis on seotud traumeeriva sündmusega.**
8. **Ole tundlik vihjetega oludele, mis võivad traumeeritud lapsel esile kutsuda reaktsiooni.**
9. **Enneta keerulisi olukordi ja kindlusta lisatoetus** (selleks püüa kindlaks teha situatsioonid, mis võivad lapsele meenutada traumeerivaid olukordi ja leia lisatoetuse võimalus. Nt lapsele kellele ei meeldi üksiolemine võimalda talle partner kellega ta saaks koos olla mingis puhkeruumis).
10. **Ebatavaliste tegevuste eel hoiata lapsi** (nt ruumi pimendamine või valjude helide kasutamine).

11. **Pane tähele teiste laste reaktsioone traumeeritud lapse suhtes ja informatsiooni, mida neile jagatakse** (traumeeritud last tuleb kaasõpilaste uudishimu eest kaitsta ja ennetada, et klassikaaslased ei saaks teada detaile lapse trauma kohta).
12. **Õpeta last traumaga toime tulema läbi mängu ja interaktsiooni teistega** (laps tuleb traumaga toime läbi suhtlemise teistega või kui seda taasesitatakse läbi mängu. Jälgi, et sind ei tõmmataks negatiivse trauma läbielamisse nt mõned lapsed provotseerivad õpetajaid, et taas läbi mängida/kogeda ahistavat situatsiooni kodus).
13. **Ole tähelepanelik usuliste tõekspidamiste suhtes.**
14. **Too õppetöösse sisse lühiajalisi toetavaid kohandusi/muudatusi** (ka siis, kui traumeeritud laps ei pruugi vastata erihariduse kriteeriumitele, kaalu oma akadeemilises töös teha vastavaid kohandusi/muudatusi lühiajaliselt).

NCTSN juhised on küll mõeldud traumeeritud õpilaste toetamiseks, kuid neist leiab mitmeid juhiseid, mis võivad sobida ka kodus vägivalda kogenud lapse toetamiseks. Need on metoodilised juhised, mida peetakse vajalikuks ja sobivaks teoreetikute ja paljude ekspertide arvates Ameerikas. Vaatamata sellele, et eelrefereeritud juhised peaksid olema universaalsed ja on välja töötatud nii, et need sobiksid kasutamiseks erinevates kultuurikeskkondades, pole need tõenäoliselt üks-üheselt üle võetavad. Siin kerkib küsimus, et kuidas need sobituvad meie haridus- ja kultuuriruumi ja kuidas õpetajad need vastu võtavad ning kasutama hakkavad, teisiti, kuidas õpetajad reageerivad sellistele nõuannetele.

NCTSN metoodilised juhised võib liigendada kolmeks ja välja tuua õpetaja toetava tegevuse kolm olulist aspekti: töö õpilasega, töö iseendaga ja lisatoetuse otsimine.

Töö õpilasega sisaldab tema käitumise ja emotsionaalse seisundi mõjutamist. Töö iseendaga eeldab õpetaja eneserefleksiooni ja sisaldab oma hoiakute ja tegevuse muutmist. Lisatoetuse otsimine tähendab pöördumist sobivate isikute poole.

Soo, Reitelmann ja Laan (2012, lk 72) oma juhistes õpetajale, kuidas aidata vägivalda kogenud õpilasi, pakuvad välja kaheksa metoodilist nõuannet:

1. **Kui märkate, et lapsel on mure, julgustage teda rääkima** (oluline on valida vestluseks privaatne koht ja hetk, kui teil või lapsel on aega).
2. **Olge usalduslik, sõbralik ja toetav** (siis avab laps ennast tõenäolisemalt).

3. **Ärge survestage** (pealekäimine võib last ehmatada ja usaldusliku suhte tekkimist kahjustada).
4. **Ärge segage vahele** (oluline, et lapsel on võimalik rääkida lõpuni. Kuulake empaatiliselt).
5. **Ärge kritiseerige last ega teisi pereliikmeid** (hoolimata vägivallast, armastavad lapsed oma vanemaid tingimusteta. Ärge tehke lapsele etteheiteid tema käitumise suhtes.).
6. **Kinnitage, et laps ei ole süüdi** (tunnustage last julguse eest juhtunut ära rääkima).
7. **Ärge edastage lapselt saadud informatsiooni ilma tema loata kellelegi** (vajaduse korral teavitage last sellest).
8. **Kui lapsel on füüsilisele vägivallale viitavaid märke, teatage lastekaitssesse või politseisse** (vigastuste korral saatke laps (kooli)arsti juurde, kes vigastused fikseerib ja vajadusel annab abi).

Võrreldes Soo jt metoodilisi juhiseid NCTSNi nõuannetega võib taas välja tuua kolm õpetaja toetava töö olulist aspekti: töö õpilasega; töö iseendaga; lisatoetuse otsimine. Erinevalt NCTSNi nõuannetest keskenduvad Soo jt rohkem õpetaja tööle iseendaga.

Traumeeritud laste õpetamine nõuab pisut rohkem tähelepanu ja mõnes osas ka erikohtlemist. Cole jt (2009, lk 61–68) eristavad õppetööga ja mitteõppetööga seotud käitumisstrateegiaid traumeeritud õpilaste toetamiseks:

1. **Tee kindlaks õpilase oskused ja võimed.**
2. **Korralda õppetöö nii, et õpilased tajuvad ette võimalikku edu.**
3. **Õpeta traumeeritud õpilasi klassikaaslastega samal tasemel** (puudujääkide ilmnemisel on parem olla aus ning näidata puudused ja nende ületamise teed).
4. **Õpetades paku positiivset tuge oma käitumisega** (jaota ülesanded osadeks ja kindlusta õpilase tegevusele tagasiside).
5. **Kasuta erinevaid informatsiooni edastamise viise** (rakenda erinevaid õpimeetodeid).
6. **Tõsta esile olulisi fakte** (kasuta illustreerimiseks nt graafikuid või jooniseid).
7. **Aita õpilastel oma emotsioone ja tundeid väljendada verbaalselt.**
8. **Ole lapse hindamisel objektiivne** (konsulteeri spetsialistidega).
9. **Suhtle õpilasega avatult** (ole toetav ja sõbralik).
10. **Julgusta õpilasi osa võtma koolivälistest tegevustest.**
11. **Suhtle traumeeritud õpilasega ka väljaspool õppetööd.**

Kuhner jt (2004, lk 14–15) on välja toonud seitse juhust, kuidas käituda õpilase probleemse käitumise korral, olenemata sellest, kas see on tingitud perevägivallast või mitte.

1. **Pea meeles, et õpilase probleemseks käitumiseks võib olla mitmeid põhjuseid** (kokkupuude perevägivallaga on vaid üks võimalus).
2. **Rahusta õpilast ja suurenda tema turvatunnet kooli keskkonnas** (loo lihtsad reeglid ja rutiinid, et oleks teada, mida oodata).
3. **Püüa õpilase käitumist kirjeldada, mitte tõlgendada**, vastates järgmistele küsimustele: mis on probleem; millal see algas; kui tihti seda juhtub; kes on mõjutatud ja mil viisil; mis on proovitud ja kuidas see töötab.
4. **Konsulteeri kooli sotsiaaltöötajaga.**
5. **Räägi õpilase vanematega** (ära ole ründav).
6. **Pea meeles, et sageli ei ole lihtne rääkida perekondlikest probleemidest.**
7. **Jaga infot olemasolevatest abi saamise võimalustest.**

Perevägivalda kogenud laste õpetamisel peab õpetaja kasutama mitmeid spetsiifilisi õpetamisstrateegiaid (Children Exposed ..., lk 13–14):

1. **Loo ohutu ja madala pingega keskkond, mis soodustab austust kaaslaste suhtes.**
2. **Pakku positiivseid kogemusi ja tegevusi, et aidata kaasa turvatunde tekkimisele, enesehinnangu parandamisele ja õppimisele** (kiida õpilasi tehtud töö eest; aita õpilastel ära tunda oma tugevaid külgi, tundmaks eduelamust).
3. **Las õpilased teavad, mida oodata** (informeeri eelnevalt õpilasi, kui tulemas on külalisi; teavita õpilasi tulevastest sündmustest).
4. **Suurendada positiivset seost kooliga** (julgusta osa võtma tegevustest).
5. **Kasutada erinevaid õpetamise strateegiaid** (kontrolli, kas korraldustest saadi üheselt aru; korda ennast rahulikult; luba õpilasel kasutada õppimisel abivahendeid nt kalkulaatorit).
6. **Teadvusta, et mõned tegevused või olukorrad võivad meenutada õpilastele halbu sündmusi kodusest vägivallast** (nt kõva hääle kasutamine, alkoholi ja uimastite ennetus).

Refereeritud kahe allika (Cole jt 2009 ja Children Exposed ...) põhjal võib eespool selgunud õpetaja kolme toetavat tegevussuunda täiendada veel ühe aspektiga – õppetöö organiseerimine. Seega üldiselt kokku võttes võib välja tuua järgmised õpetaja toetava töö neli olulist aspekti:

- a) töö õpilasega,**
- b) töö iseendaga,**
- c) õppetöö korraldamine**
- d) lisatoetuse otsimine.**

Kõikide metoodiliste nõuannete puhul, mille on eksperdid välja toonud, kerkib oluline küsimus – kuidas need hakkavad tööle koolipraktikas. Tõenäoliselt sõltub see sellest, kuidas õpetaja neile reageerib, kuidas mõistab ja hindab meie tegevõpetaja selliseid juhiseid. Kõik sellised metoodilised juhised on heaks lähtematerjaliks, mille põhjal saab välja töötada sobivad küsimused, mis mõõdavad seda, kuidas õpetaja võtab vastu selliseid metoodilisi nõuandeid.

1.10. Perevägivalda probleemi lahendamisele kaasaaitamise võimalused

1992. aastal vastu võetud Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse kohaselt, kui saab teatavaks kaitset ja abi vajava lapse olemasolu, on iga kodaniku kohus teatada sotsiaaltalitusele, politseile või mõnele teisele abiandvale organile (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 2012, paragrahv 59).

Abivajav laps antud kontekstis on indiviid, kelle puhul ei ole tagatud tema turvatunne, areng ja heaolu. Lapse abivajadus võib tuleneda tema võimalikust väärkohtlemisest (sh vägivallast ja hooletusse jätmisest), aga ka tema sotsiaalsest või hariduslikust erivajadusest, pere toimetulekuraskustest jne. Abivajavate laste hulka kuuluvad ka hädaohus olevad lapsed, kelle puhul vajab kaitset tema elu ja tervis või kes ise oma käitumise või tegutsemisega ohustab oma tervist ja arengut ning kes vajab sotsiaalametnike sekkumist ümbritsevate tingimuste parandamiseks. (Abivajavast lapsest teatamine 2011, lk 6, 7 ja Käst 2011)

Lapse abivajadust märgates on oluline sellest teatada valla- või linnavalitsusele ja vajadusel politseile. Kontakteeruda võib otse konkreetse lastekaitsetöötajaga valla- või linnavalitsuses või politseitöötajaga politseiprefektuuris. Need on võrgustikuliikmed, kellel on seaduslik alus sekkuda ja võimalused abi osutada. (Abivajavast lapsest teatamine 2011, lk 12 ja Põhja Prefektuur jt)

Igasuguse väärkohtlemise peatamiseks on oluline koostöö ning koostöövõrgustikesse kuuluvad järgmised osapooled (Politsei- ja Piirivalveamet 2013):

- Lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja
- Psühholoog
- Politseinik, uurija
- Õpetaja
- Arst
- Lapsevanem, lähisugulased
- Naabrid, tuttavad

Rohkem teavet võimalikust abi- ja kaitsevajadusest on lastega iga päev töötavatel spetsialistidel (õpetaja, huviringi juht, treener, arst, noorsoopolitseinik jne) ning sellevõrra ulatuslikum on ka nende vastutus vastava teabe edastamisel. Ent samamoodi lasub teatamiskohustus kõikidel teistel inimestel, olgu nad juhuslikud möödujad, naabrid, sugulased, mängukaaslaste vanemad jne. (Abivajavast lapsest teatamine 2011, lk 8, 10)

Abivajavast lapsest on võimalus teada anda lisaks politsei lühinumbril 110 ka üleriigilisel tasuta ööpäevaringsel lühinumbril 116 111. Lühinumbril eesmärgiks on võimaldada kõigil isikutel operatiivselt teatada abivajavast lapsest, tagada saadud info edastamise vastavate spetsialistideni ning pakkuda lastele ja lastega seotud isikutele esmast sotsiaalset nõustamist ja vajadusel kriisinõustamist. (MTÜ Lastekaitse Liit)

Seminaritöö (Päike 2013, lk 30) raames tehtud uurimusest selgus, et perevägivalla probleemiga tegelemisel abi saamise ühe võimalusena nägid uuritava valimi õpetajad pöördumist sobivate isikute poole (nt kooli sotsiaaltöötaja, psühholoog). Lisaks nägid õpetajad ka võimalust pöörduda sobivate institutsioonide poole (nt politsei, Lastekaitse Liit).

2. PEREVÄGIVALLA EMPIIRILISE UURIMUSE METOODIKA

Käesoleva peatüki eesmärgiks on käsitleda uurimismetoodikat, millega selgitatakse üldhariduskoolide õpetajate reaktsioone perevägivalla ilmingutele koolis, perevägivalla tunnuste määramist, hinnanguid vägivalla ohvri toetustegevuse juhistele koolis rakendatavusele ja nende valmisolekut ning võimalusi sekkuda probleemi lahendamisse. Lisaks on käsitletud andmete kogumise vahendi väljatöötamist ja andmete kogumist.

Empiirilise uurimise eesmärgiks on koguda andmeid uurimisküsimustele vastuste saamiseks. Töös on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on perevägivalla teoreetilis-empiirilised tunnused allikate põhjal?
2. Milliseid käitumuslikke, isiksuslikke, sotsiaalseid ja füüsilisi tunnuseid peavad õpetajad perevägivalla indikaatoriteks?
3. Milline on õpetajate hoiak perevägivalla probleemiga tegelemise suhtes?
4. Kuidas õpetaja hindab end perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitajana?
5. Milliseid perevägivalla all kannatava õpilase toetamiseks pakutud viise peab õpetaja võimalikuks koolis rakendada ja milliseid võimalusi näeb kaasa aitamaks probleemi lahendada?

Neist esimene on lahendatud sellega, et on välja töötatud 4-tunnuseline perevägivalla tunnuste mudel, mis on aluseks andmete kogumise vahendi väljatöötamisele.

2.1. Valim

Empiirilise uurimuse valimi koostamisel kasutati mugavusvalimi meetodit. Mugavusvalimi puhul toimub liikmete valimine uurija jaoks kergesti kättesaadavatest huvialustest.

Mugavusvalimi koostamine pole metoodiliselt eesmärgipärane ega ka strateegiliselt kavandatud. Lähtutakse lihtsa kättesaadavuse, leitavuse või uuritavate koostöövalmiduse põhimõttest. (Õunapuu 2012)

Mugavusvalimi meetodi kasutamise tingisid järgmised asjaolud. Seminaritöö kogemus näitas, et esialgu planeeritud juhuvalim ei töötanud. E-maili teel saadetud küsimustele vastasid vaid üksikud õpetajad, kes ei moodustanud esinduslikku valimit. Selle taga võib olla põhjus, et kuna tegemist on tundliku teemaga – perevägivald, siis õpetajad suhtuvad küsimustiku täitmisse ettevaatlikult. Võib oletada, et inimesed, kellel puudub koduvägivalla nähtustega kokkupuute kogemus, pole ka huvitatud küsimustiku täitmisest, hinnates end nendele küsimustele vastamiseks ebapädevaks. Teine põhjus, miks mugavusvalimi kasuks otsustati, oli mugavusvalimi sobilikkus uuritava nähtuse kohta esmase info hankimiseks ja seda koostöövalmis õpetajate käest. Eelnevast tulenevalt leidsin töö autorina, et kõige viljakam on pöörduda koolide ja õpetajate poole, kellega on mul isiklik kontakt.

Mugavusvalimi meetodi kasutamine annab uuritava nähtuse kohta esialgse info. Selle põhjal ei saa teha üldistusi üldhariduskoolide õpetajate kogu populatsiooni kohta. Küll aga annab see piisava informatsiooni jätkuvate uurimuste kavandamiseks ja andmete kogumise meetodi täiustamiseks.

Õpetajate poole pöörduti isiklikult, külastades kahte Pärnumaa kooli ja edastades õpetajatele küsimustikud koolis töötavate tuttavate õpetajate kaudu. Samuti pöörduti õpetajate poole e-maili teel, milles paluti küsimustikule vastata elektrooniliselt, kasutades Google Drive keskkonda.

Küsitlus viidi läbi 2013. aasta maikuus. Kokku vastas küsimustikule 86 õpetajat.

2.2. Andmete kogumise vahend

Andmete kogumiseks töötati välja originaalküsimustik (Lisa 1). Küsimustiku küsimused nr 14 ja 15 on mõeldud taustandmete kogumiseks õpetajate soo ja pedagoogilise tööstaaži kohta. Nende küsimustega kogutavad andmed võimaldavad uurida, kas õpetajate poolt perevägivalla nähtuse käsitlemisel on seoseid staažiga. Küsimus nr 2 annab ülevaate, kui palju vastanud õpetajatest on kokku puutunud perevägivalla probleemiga koolikontekstis ehk kas ollakse varasemalt kohanud perevägivalla all kannatavat last.

Küsimustiku põhiosa väljatöötamisel toetuti peatükis 1.7. väljatöötatud teoreetilisele mudelile (vt Tabel 1, lk 21).

Perevägivalla tunnusjoonte valikul küsimustikku lähtuti esimeses peatükis selgunud neljast üldtunnusest: käitumuslikud, isiksuslikud, sotsiaalaed ja füüsilised ilmingud. Küsimustikus on küsimusi (nr 3), mis aitavad välja selgitada seda, mille põhjal võivad õpetajad oletada, et õpilane kannatab perevägivalla all. Küsimustega nr 1, 8 ja 13 püütakse välja selgitada milline on õpetajate hoiak perevägivalla probleemiga tegelemise suhtes.

Samuti on küsimustikus küsimusi (nr 4, 5, 6, 7), mis aitavad välja selgitada, milliseid käitumuslikke, isiksuslikke, füüsilisi ja sotsiaalseid tunnuseid peavad õpetajad perevägivalla indikaatoriteks. Küsimustega nr 9, 11 ja 13 uuritakse, millised tegevusviisid on õpetaja arvates koolis rakendatavad, et toetada perevägivalla ohvrit ja tema võimalusi perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitamiseks.

Küsimustik on varustatud ka avatud lõpuga küsimustega. Viimased annavad õpetajatele võimaluse vabalt kirjeldada oma arusaamu perevägivallast ning omakorda töö autorile võimaluse välja selgitada olulised ilmingud, mida õpetaja peab perevägivalla tunnusteks. Avatud lõpuga küsimustega taotleti tekstilist materjali, et uurida sügavamalt millise tähenduse omistab õpetaja perevägivalla nähtusele.

3. PEREVÄGIVALLA UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS JA TÖLGENDAMINE

3.1. Andmete analüüs

Andmestiku kvantitatiivsete andmete analüüsimiseks rakendati statistika meetodeid tabelarvutusprogrammiga Excel. Uurimisobjekti tunnuste mõõtmise teel saadud tulemused süstematiseeriti ning kodeeriti need statistiliseks töötluks sobivale kujule. Avatud lõpuga küsimustega saadud tekstilistele andmetele rakendati sisuanalüüsi.

Täidetud küsimustikest saadud kvantitatiivsed andmed sisestati toorandmete tabelisse. Kui mõni vastajatest ei leidnud etteantud vastusevariantidest endale sobivat jättes selle märkimata või kui vastus oli mingil põhjusel mitteloetav, jäeti toorandmete tabelis tema ID reas vastav tunnus lahtris tühjaks.

3.1.1. Taustandmed

Järgnevad tabelid (Tabel 2, Tabel 3 ja Tabel 4) annavad ülevaate küsimustikuga kogutud taustandmetest. Tabelist 2 võib näha, et üle poole vastanud õpetajatest vastas küsimustikule veebikeskkonnas.

Tabel 2 Vastanud õpetajate jaotumine vastamise keskkonna järgi

Keskkond	Paberkandja %	Veebikeskkond %
Vastanud õpetajad	36	64

Vastanute hulgas on ülekaalus naissoost vastajad, kes moodustavad 95% vastajate koguarvust, meessoost vastajaid on kokku 4 ehk 5% vastajate koguarvust (Tabel 3).

Tabel 3 Sooline jaotumine valimis

Sugu	Naised %	Mehed %
Vastanud õpetajad	95	5

Protsentuaalse jaotuse järgi oli vastanud õpetajatest üle poolte töötanud koolis üle 20. aasta. 5% moodustasid õpetajad, kes on koolis töötanud kuni 1 aasta (vt Tabel 4).

Tabel 4 Jaotumine pedagoogilise staaži järgi

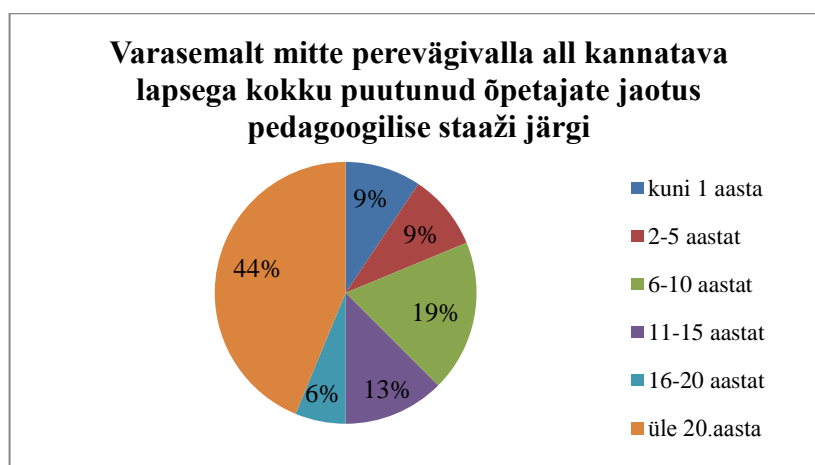
Pedagoogiline staaž	Kuni 1 aasta	2-5 aastat	6-10 aastat	11-15 aastat	16-20 aastat	Üle 20. aasta
Vastanud õpetajad (%)	5	9	11	12	8	55

Vastanud õpetajatest 63%-l on varasem kokkupuude perevägivalla all kannatava õpilasega ning 37%-l puudub eelnev kokkupuude (Tabel 5).

Tabel 5 Vastanud õpetajate varasem kokkupuude perevägivalla all kannatava lapsega

Varasem kokkupuude perevägivalla all kannatava lapsega	Ei %	Jah %
Vastanud õpetajad	37	63

Joonis 1 toob välja, et 44% õpetajaid, kes pole perevägivalla all kannatava õpilasega kohtunud koolis töötatud aja jooksul on tööstaaži olnud üle 20. aasta. 19% „ei“ vastanud õpetajaid on koolis töötanud 6–10 aastat. 6% moodustavad õpetajad, kes on koolis töötanud 16–20 aastat.

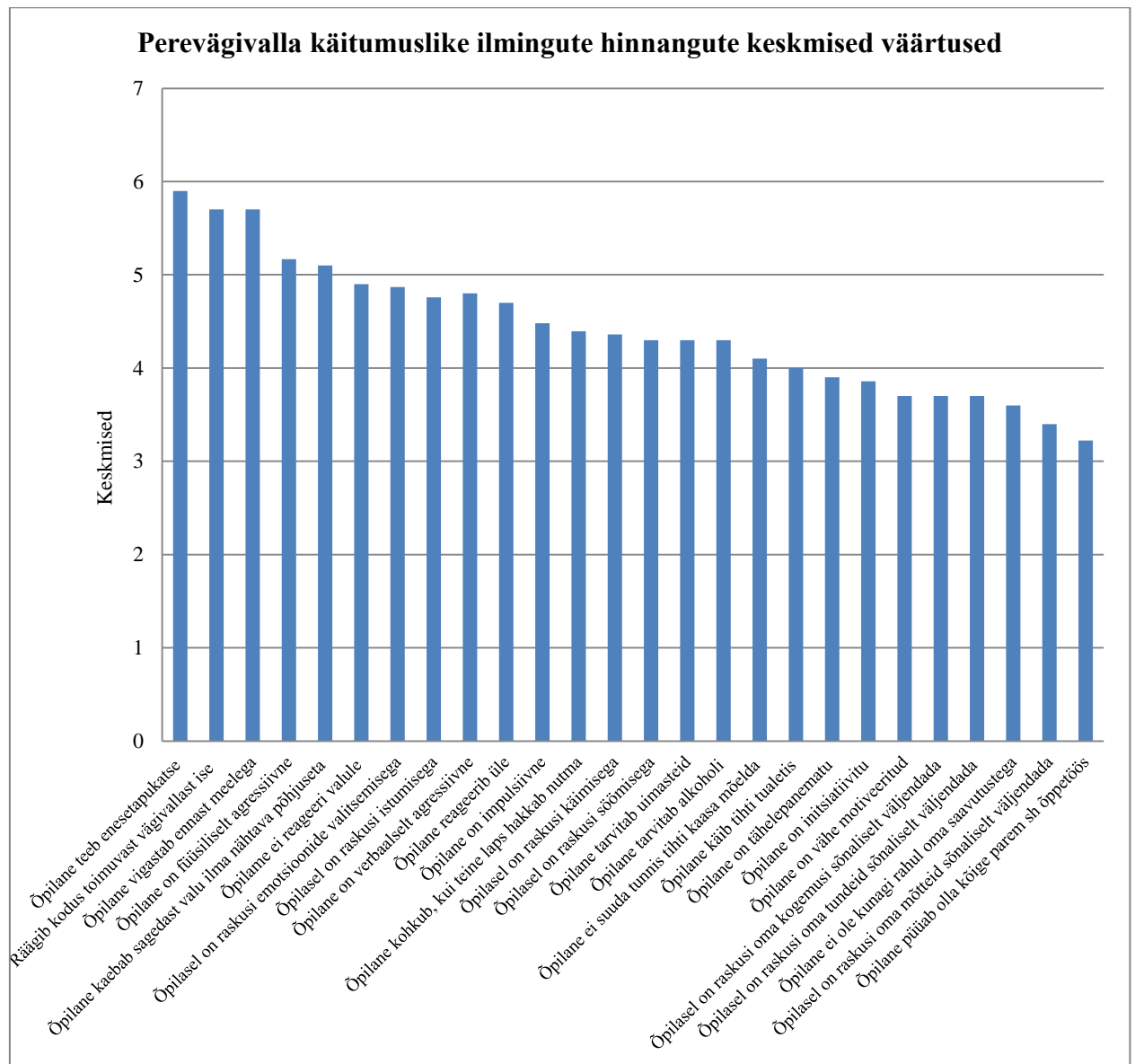

Joonis 1 Varasemalt mitte perevägivalla all kannatava lapsega kokku puutunud õpetajate jaotus pedagoogilise staaži järgi

3.1.2. Perevägivalla tunnused õpetajate käsitles

Käesoleva punkti analüüs hõlmab küsimustiku küsimusi nr 4, 5, 6 ja 7 (vt Lisa 1), mis annavad vastuse järgmisele uurimisküsimusele – „Milliseid käitumuslikke, isiksuslikke, sotsiaalseid ja füüsilisi tunnuseid peavad õpetajad perevägivalla indikaatoriteks?“

Perevägivalla ohvri käitumuslikud tunnused

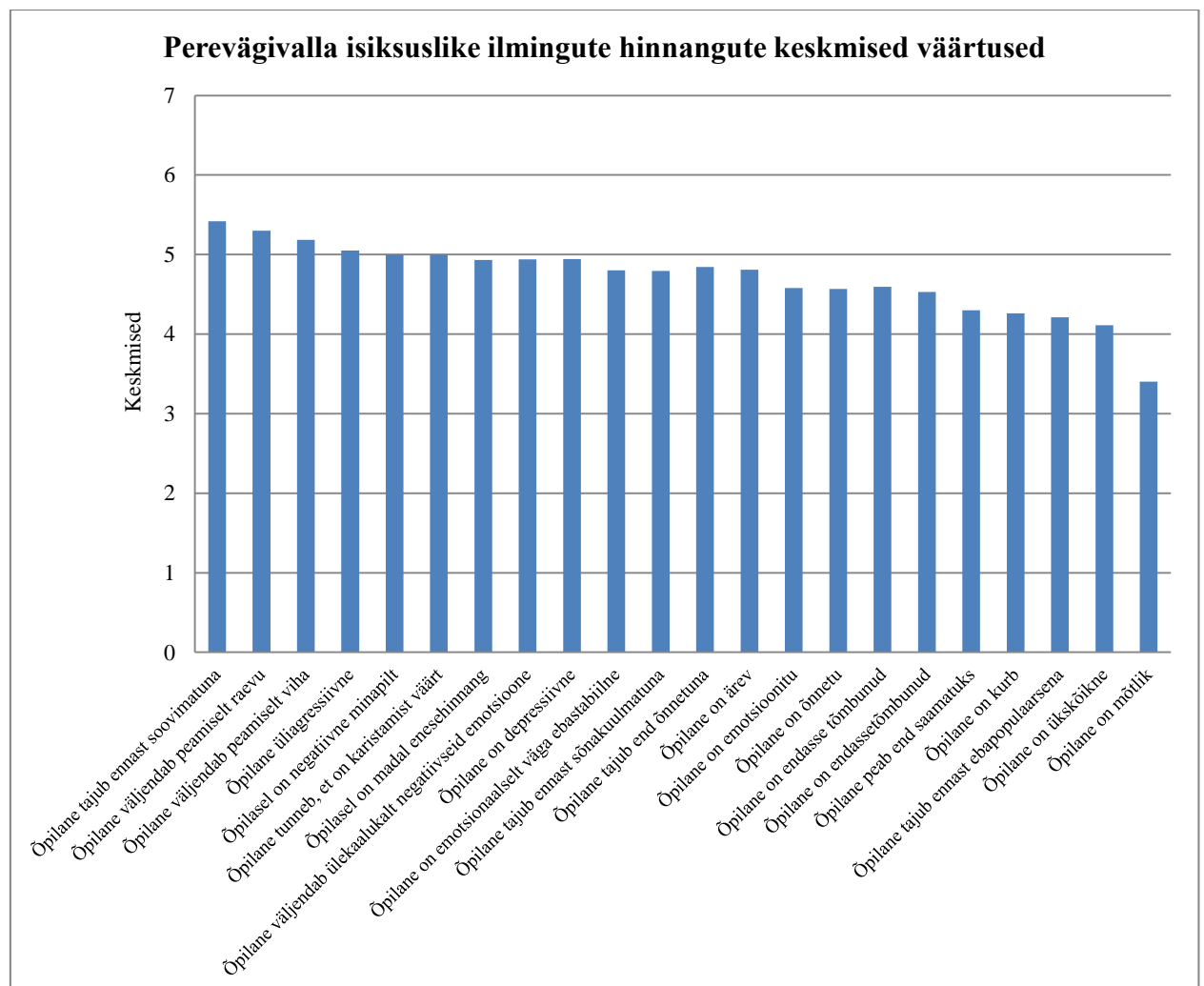
Joonis 2 Perevägivalla käitumuslike ilmingud õpetajate hinnangutes

Paludes õpetajatel 7-pallisel skaalal hinnata, millisel määral peavad nad etteantud käitumuslikke ilminguid perevägivalla tunnuseks, selgub jooniselt 2, et enim peetakse käitumuslikeks

tunnusteks järgmiseid ilminguid: õpilane teeb enesetapukatse; õpilane räägib kodus toimuvast vägivallast ise; õpilane vigastab ennast meelega; õpilane on füüsiliselt agressiivne; õpilane kaebab sagedast valu ilma nähtava põhjuseta (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 5,9; 5,7; 5,7; 5,2 ja 5,1).

Keskmise näitaja järgi on kõige madalamalt hinnatud järgmiseid käitumuslikke ilminguid: õpilane ei ole kunagi rahul oma saavutustega; õpilasel on raskusi oma mõtteid sõnaliselt väljendada ja õpilane püüab olla kõige parem sh õppetöös (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 3,6; 3,4 ja 3,2).

Perevägivalla isiksuslikud tunnused

Joonis 3 Perevägivalla isiksuslikud ilmingud õpetajate hinnangutes

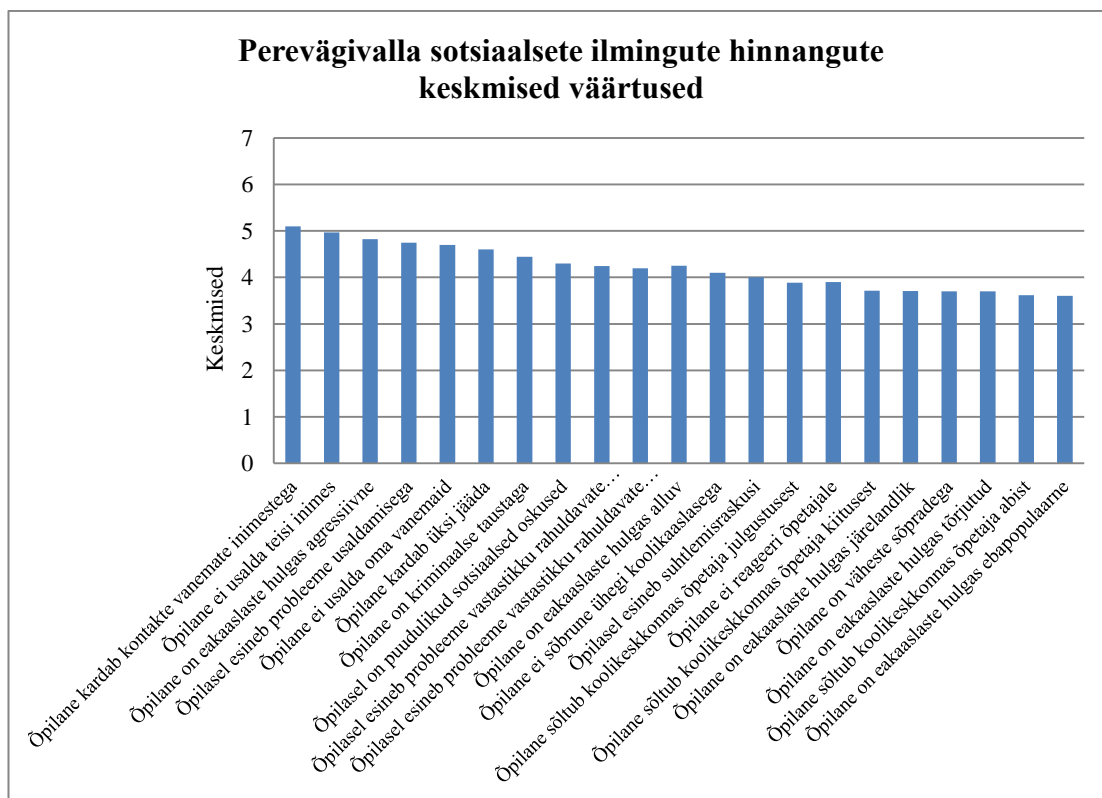
Jooniselt 3 eristuvad järgmised isiksuslikud tunnused: õpilane tajub ennast soovimatuna; õpilane väljendab peamiselt raevu; õpilane väljendab peamiselt viha; õpilane on üliagressiivne; õpilasel on negatiivne minapilt ja õpilane tunneb, et on karistamist väärt (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 5,4; 5,3; 5,2; 5,1; 5,0 ja 5,0)

Alla keskmise näitaja (vastavalt 3,4 seitsmesel skaalal) jääb ilming „õpilane on mõtlik“.

Perevägivala sotsiaalsed tunnused

Jooniselt 4 eristuvad keskmise näitaja (7-pallisel skaalal vastavalt 5,1 ja 5,0) järgi järgmised sotsiaalsed ilmingud: õpilane kardab kontakte vanemate inimestega ja õpilane ei usalda teisi inimesi.

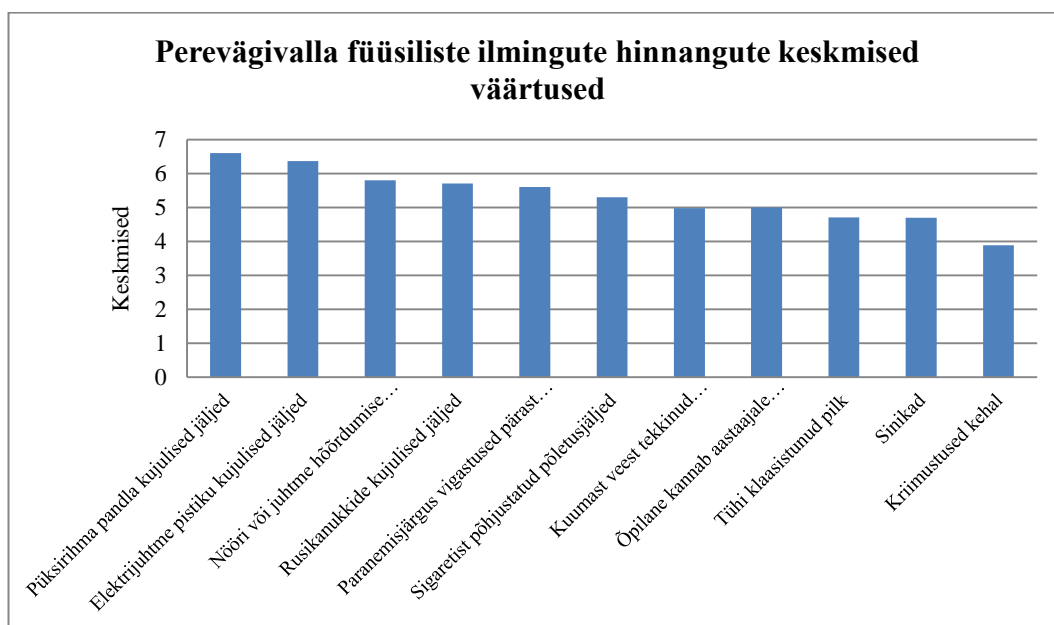
Madalaimalt on hinnatud järgmiseid tunnuseid: õpilane sõltub koolikeskkonnas õpetaja kiitusest; õpilane on eakaaslaste hulgas järelandlik; õpilane on väheste sõpradega ja eakaaslaste hulgas tõrjutud; õpilane sõltub koolikeskkonnas õpetaja abist ja õpilane on eakaaslaste hulgas ebapopulaarne (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 3,7; 3,7; 3,7; 3,7; 3,6 ja 3,6). Siiski ei jää need ilmingud alla keskmise näitaja.

Joonis 4 Perevägivala sotsiaalsed ilmingud õpetajate hinnangutes

Perevägivalda füüsilised tunnused

Uurides õpetajatelt, milliseid füüsilisi tunnuseid peavad nad perevägivalda indikaatoriteks enim, näeme jooniselt 5, et keskmise näitaja järgi on kõrgelt hinnatud järgmiseid tunnuseid: püksirihma pandla kujulised jäljed; elektrijuhtme pistiku kujulised jäljed; nõöri või juhtme hõõrdumise tagajärjed; rusikanukkide kujulised jäljed; paranemisjärgus vigastused pärast pikemaajalist koolist puudumist; sigaretist põhjustatud põletusjäljed; kuumast veest tekkinud põletushaavad kätel, jalgadel või tagumikul; õpilane kannab aastaajale mittekohast riietust (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 6,6; 6,4; 5,8; 5,7; 5,6; 5,3; 5,0 ja 5,0)

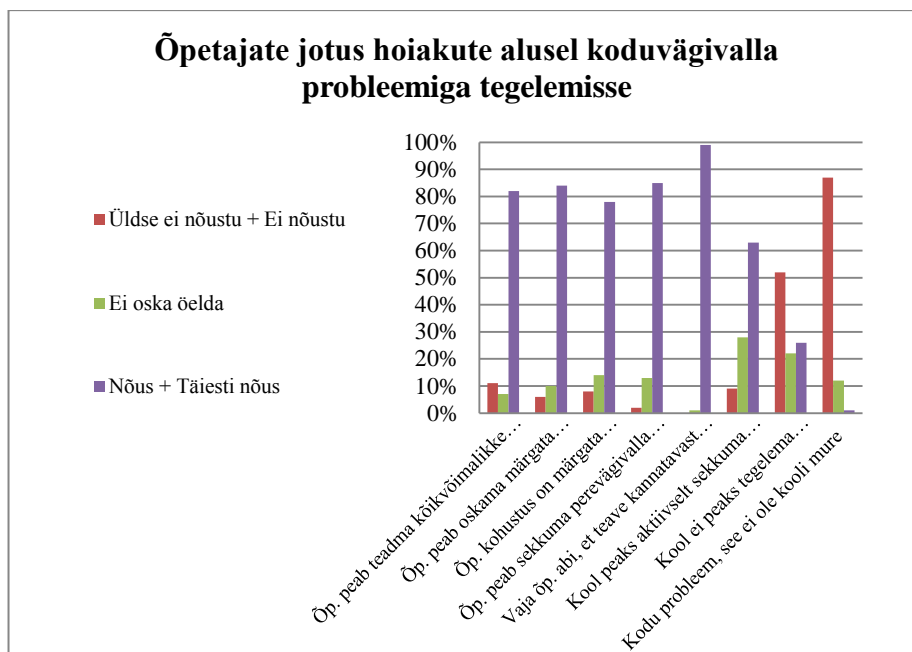

Joonis 5 Perevägivalda füüsilised ilmingud õpetajate hinnangutes

3.1.3. Õpetajate hoiakud perevägivalda küsimusega tegelemise suhtes

Järgnevas osas analüüsitakse küsimustiku küsimusi nr 1 ja 8 (vt Lisa 1), et leida vastus uurimusküsimusele – „Milline on õpetajate hoiak perevägivalda probleemiga tegelemise suhtes?“. Viimast ilmestab joonis 6.

Uurides kuivõrd nõustuvad õpetajad väitega: „Õpetaja peab teadma kõikvõimalikke perevägivalda ilminguid“ näeme jooniselt 6, et vastusevariandi „nõus“ ja „täiesti nõus“ olid märkinud üle poolte vastanud õpetajatest ehk 82%. Vastanutest 7% märkis „ei oska öelda“ ning 11% märkis „üldse ei nõustu“ või „ei nõustu“.

Joonis 6 Õpetajate jaotumine hoiakute alusel

Väitele „õpetaja peab oskama märgata kõikvõimalikke perevägivalla ilminguid“ vastas „nõus“ ja „täiesti nõus“ 84%, „ei oska öelda“ 10% ning „üldse ei nõustu“ ja „ei nõustu“ 6% vastanutest.

Väitega „õpetaja kohustus on märgata perevägivalla all kannatavat last“ nõustus 78% ning ei nõustunud 8%. 14% ei osanud seisukohta võtta.

Küsites, kas õpetajad peaksid sekkuma perevägivalla ilmingute esinemisel vastas „nõus“ ja „täiesti nõus“ 85% vastanutest, 13% „ei oska öelda“ ning 2% „üldse ei nõustu“ ja „ei nõustu“.

99% vastanutest nõustus väitega „Selleks, et teave kannatavast lapsest sotsiaaltöötajani jõuaks, on vaja Sinu abi.“. 1% ei osanud seisukohta võtta.

Uurides õpetajatelt, kas kool peaks aktiivselt sekkuma perevägivalla probleemi lahendamisesse näeme jooniselt 6, et 63% vastas „nõus“ või „täiesti nõus“, 23% vastas „ei oska öelda“ ja 9% „üldse ei nõustu“ või „ei nõustu“.

52% vastas „ei nõustu“ või „üldse ei nõustu“ kui uuriti, kas kool peaks tegelema perevägivalla probleemidega või selleks on vastavad institutsioonid. 26% vastanud õpetajaid oli antud väitega „nõus“ või „täiesti nõus“ ja 22% ei osanud vastata.

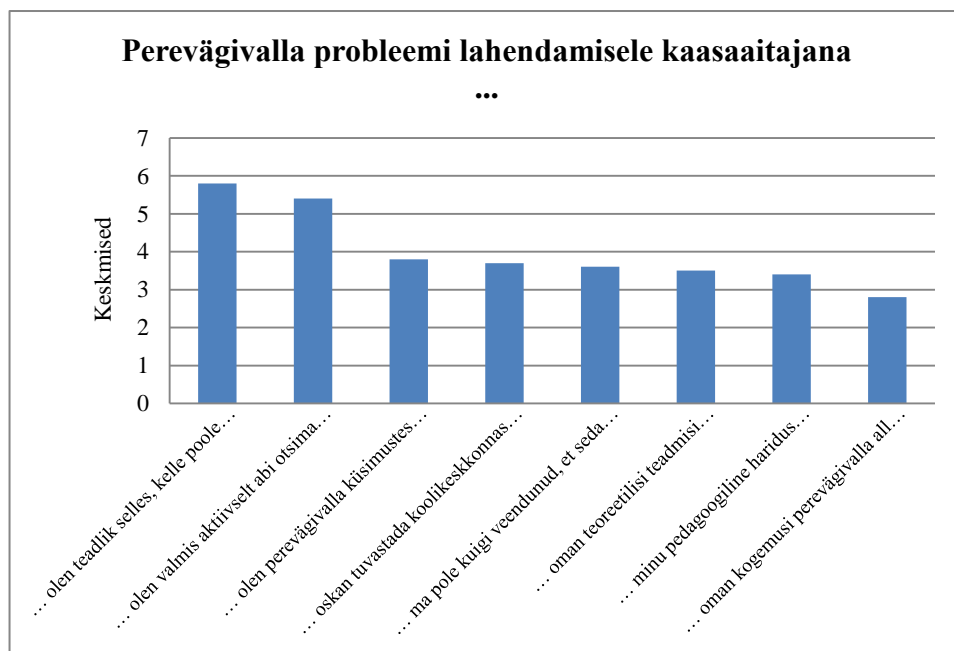
Uurides kas perevågivald on kodu probleem ning ei ole kooli mure selgub jooniselt 6, et 87% ei nõustu antud seisukohaga, 12% ei oska seisukohta võtta ning 1% nõustub antud väitega.

Paludes õpetajatel hinnata, kui päevakajaline teema on tänapäeva Eesti ühiskonnas perevågivalda probleem selgub, et üle poolte (7-pallisel skaalal keskmine vastavalt 4,7) vastanud õpetajatest on arvamisel, et on tegu aktuaalse teemaga.

3.1.4. *Õpetajate enesehinnangud perevågivalda lahendajana*

Antud alateema all käsitletakse küsimustiku küsimust nr 10 ja 12 (vt Lisa 1), mis annab vastuse järgmisele uurimisküsimusele – „Kuidas õpetaja hindab end perevågivalda probleemi lahendamisele kaasaaitajana?“.

Uurides kuidas õpetaja hindab end perevågivalda probleemi lahendamisele kaasaaitajana näeme jooniselt 7, et keskmise näitaja järgi (7-pallisel skaalal vastavalt 5,8 ja 5,4) on õpetajad teadlikud sellest, kelle poole tuleb pöörduda perevågivalda probleemi lahendamises ning ollakse aktiivsed abi otsima perevågivalda ilmingute avaldumisel. Alla keskmise näitaja jäävad pedagoogilised teadmised, mis võimaldavad õpetajal aidata kaasa perevågivalda probleemi lahendamisele ning varasemad kogemused perevågivalda all kannatavate õpilaste nõustamiseks (keskmised näitajad 7-pallisel skaalal vastavalt 3,4 ja 2,8)

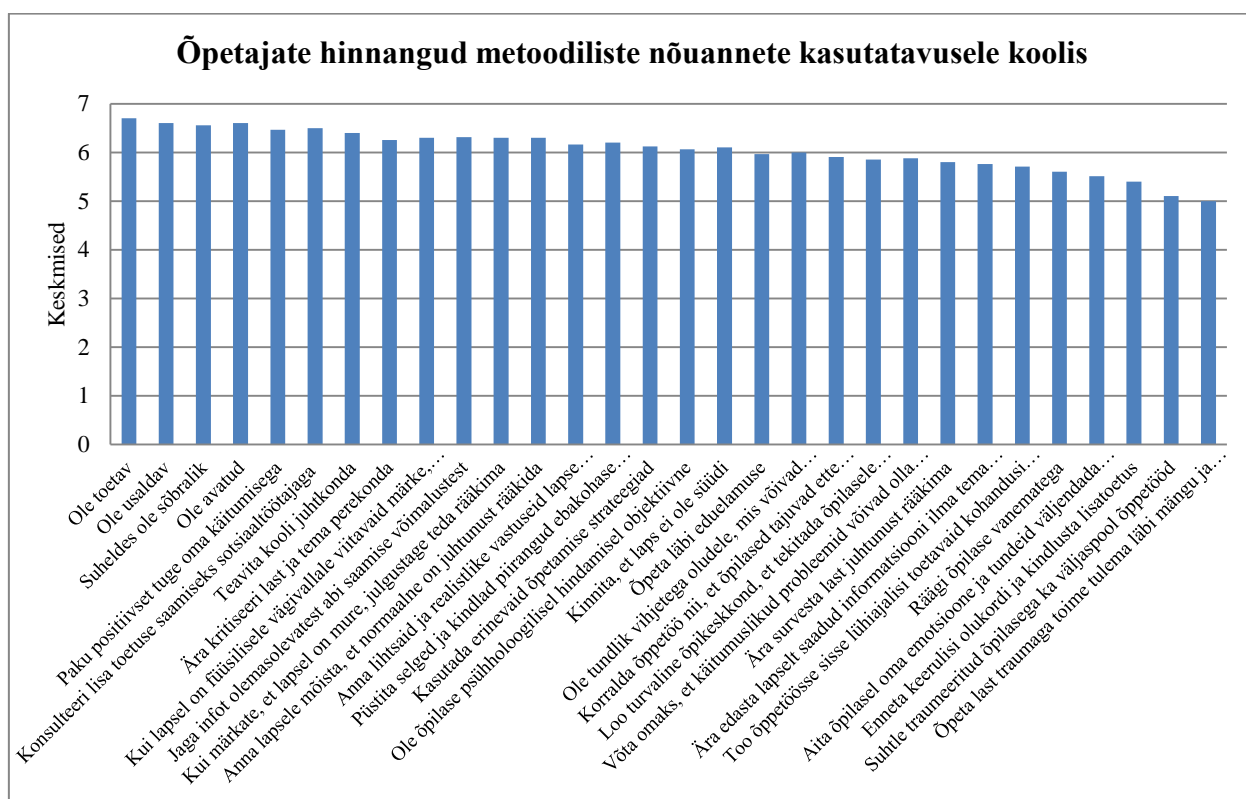

Joonis 7 Kuidas õpetaja hindab end perevågivalda probleemi lahendamisele kaasaaitajana

Uurides kuidas hindavad õpetajad koolikeskkonda perevägivalla probleemiga tegelemise soosijana, selgus et enamuse vastanud õpetajaid on positiivsel arvamusel, kuna keskmine näitaja 7-pallisel skaalal on 4,7.

3.1.5. Viisid perevägivalla ohvri toetamiseks ja õpetaja võimalused perevägivalla probleemi lahendamiseks

Küsimused nr 9 ja 11 andsid vastuse uurimisküsimusele „Milliseid perevägivalla all kannatava õpilase toetamiseks pakutud viise peab õpetaja võimalikuks koolis rakendada ja milliseid võimalusi näeb kaasa aitamaks probleemi lahendada?“

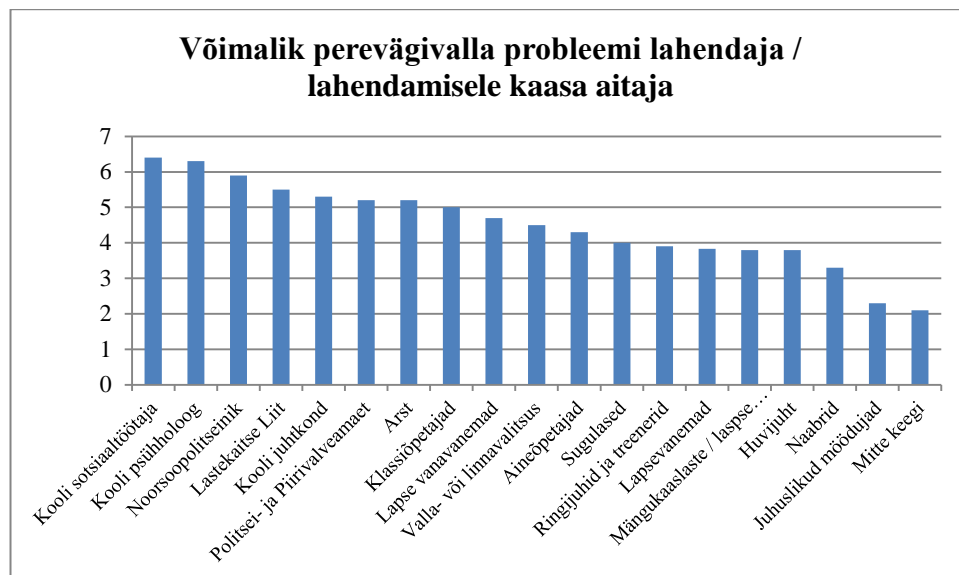

Joonis 8 Õpetajate hinnangud metoodiliste nõuannete kasutatavusele koolis

Uurides õpetajatelt, millised nõuanded õpetajatele perevägivalla ohvri toetamiseks on igapäeva töös rakendatavad, selgub jooniselt 8, et keskmise näitaja järgi on kõrgelt hinnatud järgmiseid metoodilisi nõuandeid: ole toetav; ole usaldav; suheldes ole sõbralik; ole avatud; paku positiivset tuge oma käitumisega; konsulteeri lisa toetuse saamiseks sotsiaaltöötajaga; teavita kooli juhtkonda; ära kritiseeri last ja tema perekonda; kui lapsel on füüsilisele vägivallale viitavaid märke, teata lastekaitsele või politseisse; jaga infot olemasolevatest abi saamise võimalustest;

kui märkate, et lapsel on mure, julgustage teda rääkima; anna lapsele mõista, et normaalne on juhtunust rääkida; anna lihtsaid ja realistlike vastuseid lapse küsimustele, mis on seotud traumeeriva sündmusega; püstita selged ja kindlad piirangud ebakohase käitumise kohta; kasutada erinevaid õpetamise strateegiaid; ole õpilase psühholoogilisel hindamisel objektiivne; kinnita, et laps ei ole süüdi; õpeta läbi eduelamuse ja ole tundlik vihjetega oludele, mis võivad traumeeritud lapsel esile kutsuda reaktsiooni.

Võimalik perevägivalda probleemi lahendaja või lahendamisele kaasa aitaja on õpetajate hinnangul seitsmese skaala järgi kooli sotsiaaltöötaja, kooli psühholoog, noorsoopolitseinik, Lastekaitse Liit, kooli juhtkond, Politsei- ja Piirivalveamet, arst ja klassiõpetajad. Seitsmepallisel skaalal jäävad alla keskmise näitaja naabrid, juhuslikud möödujad ja arvamus, et mitte keegi ei saa aidata.

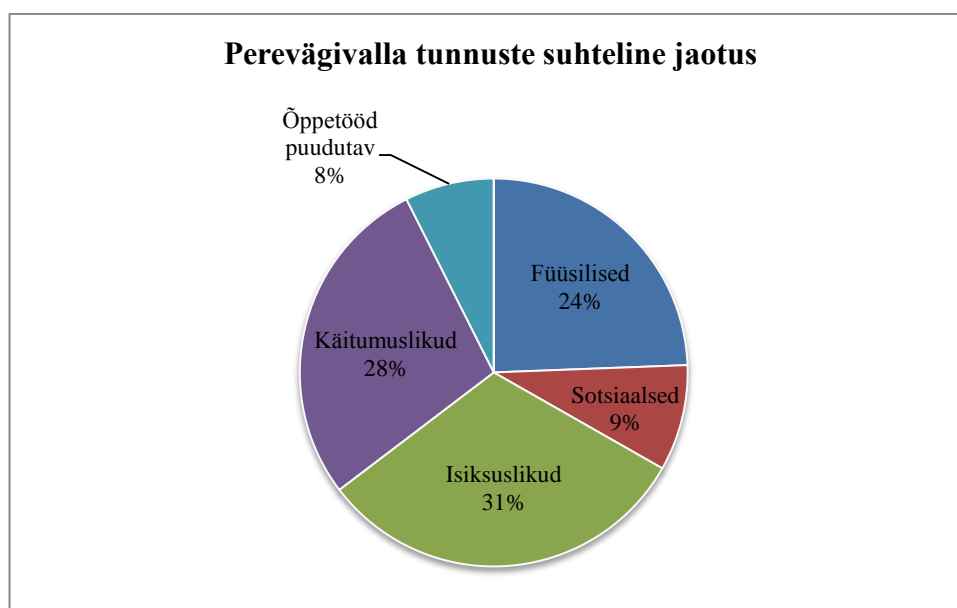
Joonis 9 Võimalik perevägivalda probleemi lahendaja/lahendamisele kaasa aitaja

3.1.6. Avatud lõpuga küsimuste analüüs ja tulemused

Käesoleva alateema all analüüsitakse küsimustiku küsimusi nr 3 ja 13 (vt Lisa 1), et saada vastused uurimisküsimustele – „Milliseid füüsilisi, sotsiaalseid, isiksuslikke ja käitumuslikke tunnuseid peavad õpetajad perevägivalda indikaatoriteks?“ ning „Milliseid võimalusi näeb õpetaja kaasa aitamaks probleemi lahendada?“

Kuna antud küsimustiku küsimused on avatud lõpuga, kasutati andmete analüüsimiseks sisuanalüüsi võtteid. Näiteks küsimuse nr 3 analüüsimisel peeti silmas 1.7. peatükis väljatöötatud teoreetilist mudelit. Vabade vastuste tekstidest eraldati välja vastavad tunnused, mis kvalifitseerusid 1.7. alapunktis väljatoodud modelile, märkides need täheliste koodidega. Koodide loendamisel saadi tunnusrühma sagedus, mis viidi %-näitaja kujule.

Jooniselt 10 selgub, et õpetajate vabades vastustes esineb rohkem isiksuslikke (nt *endassetõmbumine; närviline; emotsionaalselt ebastabiilne* jne) tunnuseid. Samuti selgus tulemustest, et õpetaja määrab võimalikku perevägivalda ka õppetöö tunnuste kaudu (Joonis 10). Kui teoreetilises mudelis oli vaid neli tunnuste rühma – käitumuslikud, isiksuslikud, sotsiaalsed ja füüsilised –, siis tulemustele toetudes saab mudelit ühe uue aspekti võrra täiendada, milleks on „**õppetööd puudutav**“ (nt *ebaaedu sooritustes; ei soovi õppetööga tegeleda; halb õppeedukus; kodused tööd tegemata; püüab parandada pigem hinnet, kui on nõus jääma pärast tunde teadmisi saama; sage hilinemine ja puudumine; väldib märkuste saamist; õppeedukuse langus; ükskõiksus õpitulemuste suhtes* jne).

Joonis 10 Perevägivalda tunnuste suhteline jaotus õpetajate vabades vastustes küsimusele: „Kirjutage välja oma sõnadega tunnused, mille põhjal õpetaja võib oletada, et õpilane kannatab perevägivalda all.“

Analüüsides, kas vastanud tõid välja ka tunnuseid, mida küsimustikus ette ei andnud, selgusid mitmed erinevad tunnused, mille põhjal õpetaja arvates võib oletada, et õpilane kannatab

perevägivalla all. Enamus tunnuseid kvalifitseerusid **käitumuslikeks** (nt *allaandlik; ehmatab valjema häälekasutuse peale; ehmub, kui keegi teda puudutab; ei huvitu millestki; ei julge avaldada oma arvamust; ei julge tunnis vastata, sest kardab eksida; ei taha kodu kohta midagi rääkida; ei ööbi kodus; füüsilisele vägivallale viitavate tunnuste varjamine; hirm lapsevanemale midagi edasi öelda; hulkumine tänavatel ja kaubamajades; kardab kodust karistust halva hinde korral; kehalise kasvatuses tunniks ei taha riietuda oos klassikaaslastega; kergesti ärrituv; keskendumisraskused; lahendab olukorra alati rusikate abil; lahkub kodust; mõjutatud; mõtleb tunnis muudele asjadele; osavõtmatu; püüab olla võimalikult nähtamatu; räägib oma vanematest halvasti; teeb liigutusi, nagu tõmbuks löögi eest tagasi; tõmbab pea hirmunult kõrvale, kui tahad pai teha; vaikne; viibib väga pikalt koolimajas kuna ei taha koju minna; väldib füüsilist kontakti) ja **isiksuslikeks** tunnusteks (nt *apaaatne; eemalolev; hajevil; hirmunud; kartlik; kinnine; kurvameelne; masenduses; negatiivne; norus; närviline; pelglik; pidevalt pinges; rahutu; stressis; tasakaalutu ja tujukas*).*

Sotsiaalsetest ilmingutest toodi uute ilmingutena välja järgmised tunnused: *hakkab põhjusest kaasõpilasi kiusama; halb suhtumine õpetajasse, kuigi selleks ei ole põhjust; hoiab omaette; kui mingi teemaga seoses peab vanematest rääkima, on kõik väga hästi; laps kardab paaniliselt halva hindega, kadunud pliiatsiga jms koju minna; suhete halvenemine; suhtumine kaasõpilastesse negatiivne; väga konfliktne; õpilane soovib, et õpetaja ei räägiks probleemidest kodustega*.

Samuti toodi välja järgmised küsimustikus etteantutega võrreldes erinevad **füüsilised ilmingud**, mis võiksid viidata perevägivalla all kannatavale õpilasele koolikeskkonnas: *kannab pidevalt pikkade käistega riideid; katkised luud; kõhuvalu; magamata; marrastused; must; nutetud silmad; peavalu; punased silmad; riided vahetamata; silm sinine; tühi kõht; väriseb ja väsinud*.

Õpetajate arvamuste uurimisel teguritest, mis takistavad lapse perevägivalla probleemi lahendamist, toodi enim välja tegureid, mis puudutavad **lapsega seotut** – *lapse salgamine; laps ei julge rääkida; laps tunneb ennast süüdi, lapsel on häbi; haiget saanud lapsed ei kipu avameelitsema ega täiskasvanuid usaldama; lapsel on piinlik; hirm kodu ja kaaslaste ees*. Märkimata ei jäetud ka **kodust keskkonda puudutav** – *vanemate soovimatus probleemiga tegeleda; probleemi eitamine; vanemate keeldumine kooliga koostööst; vanemate ükskõiksus; vägivallatsejad ei tunne, et on midagi valesti teinud*.

Palju esines ka ilminguid, mis puudutas otseselt **õpetajat ennast kui takistavat tegurit**: *aja puudus; ebakindlus; hirm, et lapse jaoks muudab sekkumine probleemi veel raskemaks; informatsiooni puudumine; kogemuste puudumine; mitte märkamine; oskamatus sellises olukorras käituda; oskamatus tunnuseid märgata; oskamatus tunnuseid ära tunda; palju muid probleeme; puuduvad konkreetsed teadmised perevägivalla ilmingutest; soov mitte sekkuda võõrasse pereellu sekkuda; teadmatust; teadmatust, kelle poole pöörduda ja ükskõiksus.*

Välja toodi ka **sotsiaalsed süsteemi puudutav** – *politsei ei tegele probleemi ennetamisega; seadusandlus; puudulik sotsiaalhoolekande süsteem; ajakulu; spetsialistide ebapädevus; koostöö puudumine; vastavate õiguste puudumine ning aspektid probleemi keerukusest ja varjatusest: informeerimatus, kelle poole konkreetselt pöörduda väljaspool kooli; juhiste puudumine, kuidas märgata perevägivalla all kannatavat õpilast; oskamatus ettetulevates olukordades käituda; puudub konkreetne juhend, mida tegema peab; raske avastada; tunnused ei pruugi märgata olla.*

3.2. Tulemuste tõlgendused, arutelu ja järeldused

Käesolevas osas antakse vastused uurimisküsimustele ning tuuakse välja järeldused, milleni tööd kirjutades jõuti.

Otsides vastust uurimisküsimusele „*Milliseid käitumuslikke, isiksuslikke, sotsiaalseid ja füüsilisi tunnuseid peavad õpetajad perevägivalla indikaatoriteks?*“ selgus üldtendents: õpetajad kalduvad oma hinnangutes selle poole, et etteantud tunnused on absoluutselt perevägivalla näitajad. Standardhälvete põhjal on võimalik otsustada, milliste tunnuste osas on õpetajad rohkem või vähem samal arvamisel, et hinnatav tunnus peegeldab perevägivald. Neid tunnuseid, kus standardhälve on suhteliselt väike, võib pidada tunnusteks, kus uuritava valimi õpetajad on oma hinnangutes üsna sarnased.

Perevägivalla käitumuslike tunnuste puhul on standardhälve vahemikus 1,2–1,6. Tunnuste „õpilane kaebab sagedast valu ilma nähtava põhjuseta“, „õpilasel on raskusi käimisega“ ja „õpilane on verbaalselt agressiivne“ puhul on standardhälbe väärtus madalaim (1,2), millest võib järeldada, et õpetajad tõlgendavad neid väiteid mõneti erinevalt. Samas näiteks on tunnustel: „õpilasel on raskusi söömisega ja käimisega“ kõrgeim standardhälve 1,6, mis viitab sellele, et selle väite puhul hinnangud lahknevad velgi rohkem.

Colele jt (2009, lk 37) toetudes sai teoreetilist mudelit täiendatud perfektsionistliku käitumise tunnusega „õpilane püüab olla kõige parem sh õppetöös“. Tunnuse standardhälve 1,5 lubab järeldada, et vastanud õpetajad tõlgendavad seda tunnust küllaltki erinevalt. Selle taga võib olla asjaolu, et õpetaja käsitleb seda tunnust õpetaja- või õppetöö keskselt, mis ei seostu otseselt perevägivallaga.

Sisuliselt sama tendents ilmneb ka **isiksuslike perevägivalla ilmingute** puhul, kus standardhälve on vahemikus 1,2–1,6. Madalaima standardhálbega tunnused on: „õpilane väljendab ülekaalukalt negatiivseid emotsioone“ (1,2), „õpilane väljendab peamiselt viha“ (1,2), „õpilane väljendab peamiselt raevu“ (1,2), „õpilane üliagressiivne“ (1,2) ja „õpilane tajub ennast sõnakuulmatuna“ (1,2). Tunnuste standardhälve 1,2 lubab järeldada, et vastanud õpetajad tõlgendavad neid tunnuseid mõneti erinevalt.

Perevágivalla sotsiaalsete tunnuste puhul on standardhälve vahemikus 1,1–1,5. Tunnuse „õpilane ei usalda oma vanemaid“ standardhälve (1,1) viitab sellele, et selle tunnuse puhul on õpetajad oma hinnangutes suhteliselt sarnased. Ka tunnused „õpilane on eakaaslaste hulgas agressiivne“, „õpilasel esineb probleeme vastastikku rahuldavate sõprussuhete loomisega“, „õpilasel esineb probleeme vastastikku rahuldavate sõprussuhete säilitamisega“, „õpilane kardab üksi jääda“ ja „õpilane ei usalda teisi inimesi“ on mõneti erinevalt tõlgendatavad, mida näitab kõigi nelja tunnuse standardhälve 1,2.

Perevágivalla füüsiliste tunnuste puhul on standardhälve vahemikus 0,7–1,7. Tunnuste „püksirihma pandla jäljed“ puhul standardhálbe väärtus on 0,7. Standardhálbe madal väärtus viitab sellele, et õpetajad tõlgendavad seda tunnust sarnaselt. Kui vaadata selle tunnuste sisu, siis on selge, et antud tunnus on ka üsna üheselt tõlgendatav.

Kuna tunnuste valik küsimustikku määrab selle, milline on lõpptulemusena üldpilt uuritavast nähtusest, siis tuleks nendega paralleelselt uurida ka neid tunnuseid, mida õpetaja ise oma vabas perevágivalla tunnuste kirjelduses esitab. Edasiste uurimuste käigus tuleks kõrvaldada mitmetähenduslikud tunnused ja otsida tunnuseid, mis oleksid enamusele vastajatele võimalikult üheselt tõlgendatavad.

Küsimuse „*Kirjutage välja oma sõnadega tunnused, mille põhjal õpetaja võib oletada, et õpilane kannatab perevágivalla all.*“ tulemustest selgub, et õpetaja määrab võimalikku perevágivalda ka

õppetöö tunnuste kaudu: ebaedu sooritustes; ei osale kooliüritustel; ei soovi õppetööga tegeleda; halb õppeedukus; hilinemised; kodused tööd tegemata; negatiivse hinde saamisel tõmbub nii sisemiselt kui väliselt pingesse; puudumised; püüab parandada pigem hinnet, kui on nõus jääma pärast tunde teadmisi saama; väldib märkuste saamist; ükskõikne õpitulemuste vastu. Teoreetilises mudelis oli välja toodud neli tunnuste rühma: käitumuslikud, isiksuslikud, sotsiaalsed ja füüsilised. Tulemustele toetudes saab mudelit ühe uue aspektiga täiendada, mis puudutab õppetööd koolis.

Õpetajate hinnangutes perevägivalla tunnustele võib teha kaheosalise järelduse:

- a) koolielus avalduvate ilmingute pidamine perevägivalla indikaatoriteks oleneb sellest, kuidas õpetaja neid tõlgendab;
- b) pole võimalik välja tuua „puhtaid“ koduvägivallale viitavaid tunnuseid, küll aga on võimalik edasiste uuringute käigus välja sõeluda sellised tunnused, mida enamus õpetajaid tõlgendavad võimalikult ühtmoodi.

Uurides õpetajate *hoiakut koduvägivalla probleemiga tegelemise suhtes*, selgus et kõik 85 vastanud õpetajat olid arvamusel, et teabe kannatavast lapsest sotsiaaltöötajani jõudmiseks, on vaja tema abi. See võib tingitud olla sellest, et tihti võib õpetaja olla ainuke täiskasvanu, kellega laps väljaspool kodu lähedalt kokku puutub. Kõigest üks vastanu ei osanud seisukohta antud küsimuses võtta. Enamus vastanuid kaldub olema nõus ka järgmiste aspektidega: õpetaja peab teadma ja oskama märgata kõikvõimalikke koduvägivalla tunnuseid; õpetaja kohustus on märgata koduvägivalla all kannatavat last ning ta peab ka sekkuma antud juhul. Samuti nõustusi õpetajad, et kool peab sekkuma koduvägivalla probleemi lahendamisesse. Ning väitega, et „kool ei peaks tegelema koduvägivalla probleemiga, selleks on vastavad institutsioonid“ ning „koduvägivald on kodu probleem, see ei ole kooli mure“ ei nõustunud üle poolte vastanutest.

Kuna valdav hoiak õpetajate seas on, et peab teadma ..., peab oskama ..., on kohustatud ... jne, siis võib teha järelduse, et uuritava valimi õpetajate puhul:

- a) on olemas positiivne valmisolek koduvägivalla probleemiga tegelemiseks ja tõenäoliselt ka vastava koolituse pakkumisel selle vastuvõtmiseks.
- b) Lisaks näitavad hoiakud, et „kool ei peaks tegelema ...“ ja „koduvägivald on kodu probleem ...“, et õpetaja pole ükskõikne selle küsimuse suhtes.

Üle poole vastanud õpetajatest on arvamusel, et koolikeskkond soosib perevägivalla probleemiga tegelema. Siin võib näha seost peatükis 1.8. (lk 22) refereerituga, et õpetajate reageering oleneb keskkonnast, kas juhtkond ja kaastöötajad toetavad teda.

Koduvägivalla probleemi aktuaalsust tänapäeva Eesti ühiskonnas hindasid vastanud õpetajatest enamuse (7-pallisel skaalal keskmine vastavalt 4,7) aktuaalseks. Kuid õpetajate enesehinnangud oma teoreetilistest ja pedagoogilistest teadmistest jäävad kasinaks (7-pallisel skaalal keskmine vastavalt 3,5 ja 3,4). Samuti puuduvad enamusel vastanutest kogemused koduvägivalla all kannatava lapse nõustamiseks. Küll aga õpetajate enesehinnang on üle keskmise (seitsmesel skaalal 3,7) oskuses tuvastada koolikeskkonnas väliste indikaatorite abil koduvägivalla all kannatav õpilane.

Siit võib näha seost eelmises küsimuses selgunud tulemuste (nt positiivne valmisolek tegeleda koduvägivalla probleemiga) ja käesoleva punkti enesehinnangute tulemuste (madal hinnang teoreetilistele teadmistele, kogemusele..., pedagoogilisele haridusele) vahel, kuna nad ei räägi üksteisele vastu. Positiivne valmisolek tegelda ja kaasaaitajana hinnangud viitavad võimalikule valmisolekule end täiendada koduvägivalla probleemi lahendamise küsimuses.

Otsides vastust uurimisküsimusele „*Milliseid perevägivalla all kannatava õpilase toetamiseks pakutud viise peab õpetaja võimalikuks koolis rakendada ja milliseid võimalusi näeb kaasa aitamaks probleemi lahendamist?*“ selgus, et õpetajate hinnangutes on peatükis 1.9. väljatoodud viisid, kuidas toetada perevägivalla all kannatavat last, igati rakendatavad.

Metoodiliste nõuannete standardhälve on vahemikuks 0,6–1,6. Selgus üldtendents: õpetajad, hinnates etteantud metoodilisi nõuandeid perevägivalla all kannatava õpilase toetamiseks koolis, kalduvad selle poole oma hinnangutes, et need on koolis täiel määral rakendatavad. Samas on nõuandeid, mille suhtes õpetajate hinnangud lahknevad tugevamalt. Selliseks nõuandeks oli: „Suhtle traumeeritud õpilasega ka väljaspool õppetööd“, mille hinnangute standardhälve on 1,6. Nõuande „ole toetav“ puhul standardhälbe väärtus on 0,6. Standardhälbe madal väärtus viitab sellele, et õpetajad tõlgendavad seda tunnust sarnaselt. Kui vaadata selle tunnuste sisu, siis on selge, et antud tunnus on ka üsna üheselt tõlgendatav. Ka nõuanded „ole usaldav“ (0,7), „suheldes ole sõbralik“ (0,7), „ole avatud“ (0,7), „paku positiivset tuge oma käitumisega“ (0,8), „kasutada erinevaid õpetamise strateegiaid“ (0,9), „konsulteer lisa toetuse saamiseks sotsiaaltöötajaga“ (0,9), „teavita kooli juhtkonda“ (0,9), „anna lihtsaid ja realistlike vastuseid

lapse küsimustele, mis on seotud traumeeriva sündmusega“ (0,9), „jaga infot olemasolevatest abi saamise võimalustest“ (0,9) ja „kui märkate, et lapsel on mure, julgustage teda rääkima“ (0,9) on suhteliselt sarnaselt tõlgendatavad, mida näitavad ka kõigi kümne tunnuse madalad standardhälbed.

Küsimuse „*Millised tegurid takistavad Teie arvates lapse perevägivalla probleemi lahendamist?*“ tulemustest võib järeldada, et üheks oluliseks teguriks peab õpetaja iseenda pädevust antud probleemiga tegelemise suhtes. Õpetajal puudub konkreetne ettevalmistus, puuduvad teadmised ilmingutest ja oskused neid määrata. Kõik see viitab õpetaja koolituse vajadusele.

Uurides, *kellele saab õpetaja perevägivalla probleemi lahendamisel toetuda*, selgub standardhälvet vaadates, mis jääb vahemikku 1,0–1,7, et enim saab toetuda kooli sotsiaaltöötajale kui ka kooli psühholoogile. Standardhälve vastavalt 1,0 ja 1,0.

KOKKUVÕTE

Käesolevas lõputöös püstitati uurimisprobleem: kuidas õpetaja oma igapäevatoos reageerib perevähivalla ilmingutele koolis. Lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada perevähivalla peamised tunnusjooned ja viisid ning võimalused traumeeritud lapse toetamiseks ning perevähivalla probleemi lahendamisele kaasaitamiseks õpetaja vaatenurgast vaadatuna.

Uurimisprobleemi lahendamiseks, eesmärgile jõudmiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks viis käesoleva lõputöö autor üldhariduskoolide õpetajate seas läbi küsitluse, millest saadud andmeid analüüsid ning võrreldes sai autor vastused järgmistele uurimisküsimustele:

1. Millised on perevähivalla teoreetilis-empüirilised tunnusjooned allikate põhjal?
2. Milliseid käitumuslike, isiksuslike, sotsiaalseid ja füüsilisi tunnuseid peavad õpetajad perevähivalla indikaatoriteks?
3. Milline on õpetajate hoiak perevähivalla probleemiga tegelemise suhtes?
4. Kuidas õpetaja hindab end perevähivalla probleemi lahendamisele kaasaitajana?
5. Milliseid perevähivalla all kannatava õpilase toetamiseks pakutud viise peab õpetaja võimalikuks koolis rakendada ja milliseid võimalusi näeb kaasa aitamaks probleemi lahendada?

Uurimisküsimustest esimene on lahendatud sellega, et välja on töötatud 4-tunnuseline (käitumuslike, isiksuslike, sotsiaalsete ja füüsiliste) perevähivalla tunnuste mudel (vt Tabel 1, lk 21), mis oli aluseks andmete kogumise vahendi väljatöötamisel.

Teise uurimisküsimusega seoses selgus, et **käitumuslikest ilmingutest** peavad õpetajad perevähivalla indikaatoriks järgmiseid näitajaid: õpilane teeb enesetapukatse; räägib kodus toimuvast vägivallast ise; õpilane vigastab ennast meelega; õpilane on füüsiliselt agressiivne ja õpilane kaebab sagedast valu ilma nähtava põhjusega. **Isiksuslikest ilmingute** puhul pidasid õpetajad enim perevähivalla näitajaks seda, kui õpilane tajub ennast soovimatuna; õpilane

väljendab peamiselt raevu; õpilane väljendab peamiselt viha; õpilane on üliagressiivne; õpilasel on negatiivne minapilt ja õpilane tunneb, et on karistamist väärt. **Sotsiaalsetest ilmingutest** oli suurem kokkulangevus järgmiste tunnuste osas: õpilane kardab kontakte vanemate inimestega; õpilane ei usalda teisi inimesi ja õpilane on eakaaslaste hulgas agressiivne. Suurem kokkulangevus perevägivalla tunnuste hindamisel oli täheldatav **füüsiliste tunnuste** osas. Viimastest peavad õpetajad enim perevägivalla indikaatoriks nt püksirihma pandla ja elektrijuhtme pistiku kujulisi jälgi õpilase kehal; nõõri või juhtme hõõrdumise tagajärgi; rusikanukkide kujulised jälgi; paranemisjärgus vigastusi pärast pikemaajalist koolist puudumist; sigaretist põhjustatud põletusjälgi; kuumast veest tekkinud põletushaavu kätel, jalgadel või tagumikul ja kui õpilane kannab aastaajale mittekohast riietust.

Õpetajatele küsimustikus etteantud ja nende endi poolt vabalt kirjutatud perevägivalla tunnusjoonte analüüsi tulemusena selgus üks oluline üldtendents: **hindamiseks etteantud tunnuste hinnangud kaldusid üldiselt selle poole, et need on absoluutselt perevägivalla indikaatorid.** Lisaks selgus õpetajate poolt vabalt kirjutatud tunnustest perevägivalla tunnuste õppetöö keskne määratlemine, millega lisandus teoreetilisse mudelisse uus aspekt – õppetööd puudutav. Viimase tunnusteks on nt ebaaedu sooritustes; soovi õppetööga mitte tegeleda; halb õppeedukus; koduste tööde tegemata jätmine; püüd parandada pigem hinnet, kui on nõus jääma pärast tunde teadmisi saama; sage hilinemine ja puudumine; märkuste saamise vältimine; õppeedukuse langus; ükskõiksus õpitulemuste suhtes.

Uurides, milline on õpetajate hoiak perevägivalla probleemiga tegelemise suhtes ja kuidas õpetaja hindab ennast perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitajana, selgus enesehinnangute uurimistulemustest, et kõik vastanud õpetajaid arvavad rohkemal või vähemal määral, et selleks, et info kannatavast lapsest sotsiaaltöötajani jõuaks, on vaja tema abi. Samuti hindavad õpetajad kõrgelt oma valmisolekut aktiivselt abi otsida perevägivalla ilmingute avaldumisel ja ollakse teadlikud selles, kelle poole tuleb pöörduda perevägivalla probleemi lahendamises.

Viisid, mida õpetajad peavad võimalikuks koolis rakendada toetamaks perevägivalla all kannatanut on järgmised: ole toetav; kasutada erinevaid õpetamise strateegiaid; konsulteerida lisa toetuse saamiseks sotsiaaltöötajaga; teavita kooli juhtkonda; paku positiivset tuge oma käitumisega; ole usaldav; suheldes ole sõbralik; ole avatud; anna lihtsaid ja realistlike vastuseid

lapse küsimustele, mis on seotud traumeeriva sündmusega; jaga infot olemasolevatest abi saamise võimalustest ja kui märkate, et lapsel on mure, julgustage teda rääkima.

Uurimusest selgus, et võimalik perevägivalla probleemi lahendaja/lahendamisele kaasa aitaja on õpetaja arvates kooli sotsiaaltöötaja ja kooli psühholoog; noorsoopolitseinik; Lastekaitse Liit; kooli juhtkond; Politsei- ja Piirivalveamet; arst ja klassiõpetajad.

Uurimisküsimustele leitud vastuste põhjal võib vastata **uurimisprobleemile** järgmiselt. Uuritava valimi õpetajate reageeringut perevägivalla probleemile iseloomustab üldine tendents – kui mingi tunnus on nimetatud ette perevägivalla tunnuseks, siis õpetaja kaldub seda pidama vägivalla tunnuseks. Teiseks iseloomustab reaktsioone üldine positiivne valmisolek kaasa aidata probleemi lahendamisele, otsida abi ja end täiendada perevägivalla probleemi lahendamise küsimuses. Samuti hindasid õpetajad etteantud metoodilisi nõuandeid koolis igati rakendatavateks.

Andmete kogumiseks kasutatud küsimustikku hinnates võib väita, et küsimustik täitis hästi oma eesmärgi, sest uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kindlustasid need informatsiooni. Küll aga tuleks edasiste uurimiste käigus kõrvaldada mitmetähenduslikud tunnused ja otsida tunnuseid, mis oleksid enamusele vastajatele üheselt arusaadavad, sest tunnuste valik küsimustikku määrab selle, milline on lõpptulemusena üldpilt uuritavast nähtusest.

Uurimistöö käigus selgus, et pole võimalik välja tuua „puhtaid“ perevägivallale viitavaid tunnuseid, küll aga on võimalik edasiste uuringute käigus välja sõeluda sellised tunnused, mida enamus õpetajaid tõlgendavad võimalikult ühtmoodi.

Võimalikult ühtmoodi tajutavad ja tõlgendatavad perevägivalla ilmingute kategooriad on vajalikud, et edasiste uurimuste käigus nende põhjal välja töötada mõõtmisvahend, millega saaks uurida seda, kuidas õpetajad käsitlevad perevägivalla ilminguid.

Perspektiivis vaadatuna **tuleks põhjalikumalt uurimise alla võtta ilmnenu üldtendents, millega seoses tõstatub uus probleem: kuivõrd on see tendents tingitud küsimustiku küsimuste sõnastamise laadist või kas selle taga on õpetajate ankeedi kohusetundlik, rutiinne, ilma süvenemata täitmine. Edasine uuring vabakirjelduse meetodil võiks sellele selguse tuua.**

KASUTATUD KIRJANDUS

Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse. Juhend. 2011. Lasteombudsman. Õiguskantsleri Kantselei.

<http://lasteombudsman.ee/et/taiskasvanu/infomaterjalid> (26.04.2013).

Allaste, A-A. ja Võõbus, V. 2008. Vägivald lähisuhetes: selle põhjused ja võimalikud lahendused.

<http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/4021> (20.03.2013).

Altun, S. A. ja Baker, Ö. E. 2010. *School violence: a qualitative case study*. Procedia Social and Behavioral Sciences 2.

Blaustein, M. 2005. *Survey Evaluates Complex Trauma Exposure, Outcome, and Intervention Among Children and Adolescents*. Psychiatric Annals, 35(5), lk 433–439.

Children Exposed to Domestic Violence. A Teacher's Handbook to Increase Understanding and Improve Community Responses.

<http://www.lfcc.on.ca/teacher-us.PDF> (04.05.2013).

Cole, S. F., O'Brien, G. J., Gadd, M. G., Ristuccia, J., Wallace, D. L. ja Gregory, M. 2009. *Helping Traumatized Children Learn. Supportive school environments for children traumatized by family violence*. Massachusetts Advocates for Children.

http://www.massadvocates.org/documents/HTCL_9-09.pdf (20.03.2013).

Eesti, Norra ja Islandi kohaliku tasandi koostöökonverents. 2013.

http://www.norra.ee/News_and_events/EMP_finantsmehhanismid/news/Eesti-Norra-ja-Islandi-kohaliku-tasandi-koostookonverents/ (11.04.2013).

Eesti statistika aastaraamat 2012. Tallinn: Statistikaamet.

http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=29873 (30.03.2012).

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 370; RT I, 21.03.2011, 50.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011050> (20.03.2013).

Ennet, J. O.-M. 2003. *Vägivallalapsed*.

<http://www.opleht.ee/Arhiiv/2003/20.06.03/tekstid/elu/1.html> (02.04.2013).

Hansson, J. ja Oscarsson, C. 2006. *Õnnelikud lapsed*. Tallinn: Varrak.

Kane, J. 2008a. *Perevägivald*. Daphne bukletid: Laste, noorte ja naiste vastu suunatud vägivallaga seotud teemad ja kogemused.

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/05_daphne_booklet_5_et.pdf (11.04.2013).

Kane, J. 2008b. *Vägivald ja tehnoloogia*. Daphne bukletid: Laste, noorte ja naiste vastu suunatud vägivallaga seotud teemad ja kogemused.

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/07_daphne_booklet_7_et.pdf (11.04.2013).

Kase, H. 2005. *Lähisuhtevägivald*. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.

Kiusamisest vabaks. 2007. *Lastekaitse Liidu projekti „Kiusamisest vaba lasteade“ tutvustus*.

<http://kiusamisestvabaks.ee/projekti-tutvustus/> (11.04.2013).

Kuhner, M. Battered Women's Services and Shelter. Liz height, Step One. Nicolle, H. Domestic Violence Unit. DCF-Family Services. 2004. *Vermont Teacher Handbook on Domestic Violence*.

<http://dcf.vermont.gov/sites/dcf/files/pdf/fsd/dv/VTteachhandbook.pdf> (05.05.2013).

Kuidas kasvatame - piits või pitsa? 2012. Lastekaitse Liit/TÜ Eetikakeskus. Ühiskonverents: Kuidas elad, Eestimaa laps?

<http://konverents.lastekaitseliit.ee/> (11.04.2012).

Kõiv, K. 2001. *Koolivägivalla mitu palet. Lastekaitse Liidu konverents „Ei vägivallale“*. Konverentsi materjalid. Tallinn: Lastekaitse Liit.

Kõiv, K. 2002. *Koolikiusamine - ja vägivald.* – Haridus, nr 6, lk 49–50.

Kõiv, K. 2003. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased.* Artiklite kogumik III. Tartu: OÜ Vali Press, lk 9 – 15.

Kõiv, K. 2006. *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt.* Tartu: OÜ Vali Press.

Käst, J. 2011. Hädahoigus oleva lapse abistamise ja juhtumist teavitamise juhend.

<http://www.valgamv.ee/C22570B8003E8789/DDF19CFA8D2D5472C22570BF0046807A/149764CE3738394F422574050041DD6C> (04.05.2013).

Kütt, M. 2012. *Haapsalu kultuurimajas räägitakse täna koduvägivallast.*

<http://online.le.ee/2012/05/16/haapsalu-kultuurimajas-raagitakse-tana-koduvagivallast/> (26.03.2013).

Lapse parima huvi väljaselgitamine perevägivalla juhtumites. 2012. MTÜ Lastekaitse Liidu ümarlaud.

<http://www.lastekaitseliit.ee/2012/09/mtu-lastekaitse-liidu-umarlaud-%E2%80%9C lapse-parima-huvi-valjaselgitamine-perevagivalla-juhtumites%E2%80%9D/> (11.04.2013).

Lapsepõlv, puue & vägivald. Kuidas aidata puuetega inimeste ühingutel välja töötada ennetusplaane. 2004. **M. Filippini, E.-J. Hoogerwerf, S. Lució, A. Rodrigues, C. Diaz, A. R. Salas, G. Fyca, A. Raudmees** (vastutav meeskond).

http://www.vaimukad.ee/user_files/Lapsepõlv_puue_ja_vagivald.doc (16.05.2013).

Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (19.03.2013).

Lapse õigused meedias. 2012. Lastekaitse Liidu seminar.

<http://www.lastekaitseliit.ee/category/uudised/page/3/> (11.04.2013).

Li, Q. 2006. *Cyberbullying in schools – a research of gender differences.* – School Psychology International 27, 1–14.

Meyer, H. A. Astor, R. A. ja Behre, W. J. 2002. *Teachers reasoning about school violence: The role of gender and location.* Contemporary Educational Psychology 27, 499 – 528.

MTÜ Lastekaitse Liit. *Teatamine abivajavast lapsest.*

<http://www.plk.ee/index.php?id=10519> (08.05.2013).

Naruskov, K. 2009. *Küberkiusamine kolme Tartu linna ja kolme Tartu maakonna kooli näitel.* [Magistritöö]. Tartu: Tartu Ülikool.

<http://www.ht.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=580481/Naruskov.pdf> (20.03.2013).

National Child Traumatic Stress Network Schools Committee. 2008. *Child Trauma Toolkit for Educators.* Los Angeles.

http://www.nctsnet.org/sites/default/files/assets/pdfs/Child_Trauma_Toolkit_Final.pdf

(07.03.2013).

Parkja, K. ja Otter-Üprus, F. 2002. *Ohvriabi käsiraamat.* Kuriteoohvrite toetamise ühing „Ohvriabi“.

Politsei- ja Piirivalveamet. 2013. *Märka väärkoheldud last.*

<https://www.politsei.ee/et/nouanded/lapsevanemale/marka-vaarkoheldud-last/index.dot>

(08.05.2013.).

Põhja Prefektuur. Lastekaitse Liit. Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti hoolekandeosakond. Põhja Ringkonnaprokuratuur. Sotsiaalkindlustusameti Ohvriabi. *Kes kaitseb last?* <https://www.politsei.ee/dotAsset/227580.pdf> (08.05.2013).

Päike, S. 2013. *Üldhariduskoolide õpetajate reaktsioonid koduvägivalla ilmingutele koolis.* [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Quinn, G. P. Bell-Ellison, B.A. Loomis, W. ja Tucci, M. 2007. *Adolescent perceptions of violence: Formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth.* Public Health.

Saarits, Ü. 2001. *Perekond lapse väärtuste kujundajana.* – Kog: Väikelaps ja tema kasvukeskkond. Kõide II. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 79 – 83.

Salum, M. 2010. *Millised on lapse emotsionaalsed vajadused ja kuidas neid rahuldada?*
<http://www.omapere.ee/page.php?pageid=84> (02.04.2013).

Sela-Shayovitz, R. 2009. *Dealing with school violence: The effect of school violence prevention training on teachers' perceived self-efficacy in dealing with violent events.* Teaching and Teacher Education 25.

Selg, M., Strömpl, J. ja Shahverdov, B. 2006. *The Risk of Becoming a Victim of School Bullying: A Gendered Aspect.* – Comparing Children, Families and Risks. Tampere: Tampere University Press, 139–156.

Sinijärv, M. 2010. *Õpetajate hinnangud ja stressireaktsioonid koolivägivallale Lõuna-Eesti üldhariduskoolide näitel.*

<http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/16616/Sinijarv.pdf?sequence=1>
(20.03.2013).

Soo, K., Ilves, K. ja Strömpl, J. 2009. Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustiku töö.

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Lapse_vaa_rkohtlemisest_teavitamine_uuringu_raport.pdf (20.03.2013).

Soo, K. ja Soo, I. 2002. *Teismeliste väärkohtlemine Eestis. Riskitegurid ja tagajärjed.*
www.childcentre.info/public/dbaFile11178.doc (20.03.2013).

Soonets, R. ja Kutsar, D. 2007. *Meediku tööst väärkoheldud lastega.* – Kog: Lapse väärkohtlemine. Köide II. Tartu, lk 95 – 110.

Soo, K., Reitelmann, E. ja Laan, T. 2012. *Sooline vägivald ja perevägivald. Käsiraamat põhikooli õpetajatele.* Tallinn: ENÜ Sihtasutus.

Sotsiaalministeerium. 2012. *Lähisuhtevägivald.*

<http://www.sm.ee/sinule/perele/lahisuhtevagivald.html> (20.03.2013).

Spinazzolam, J. Ford, J. D. Zucker, M. van der Kolk, B. A. Silva, S. Smith, S. F. ja Stone, S. Astor, R. ja Benbenishty, R. 2009. *Teacher and Principal perceptions of student*

victimization and the schools` response to violence: The contributions of context on staff congruence. International Journal of Educational Research 48.

Strömpl, J., Selg, M., Soo, K. ja Šahverdov-Žarkovski, B. 2007. *Eesti teismeliste vägivald tõlgendused*. Uuringuraport. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr.3.

Tilk, K. 2012. *Raskekujulise koolivägivalla fenomeni käsitlemise faktorstruktuur ja soolised erisused viljandimaa Gümnaasiumide 7.-9. klasside õpilaste näitel*. [Magistritöö]. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/25805> (20.03.2013).

Tuuling, L. 2007. *Isaga koos on kasvada hea*.
<http://www.lasteaed.net/2007/12/12/isaga-koos-on-kasvada-hea/> (6.04.2013).

Viira, T. 2007. *Vägivald – kogu ühiskonna probleem*.
http://www.puurmani.ee/files/menu/Puurmani_Uudised_2008/2008040409254343puurmani_detsember07.pdf (20.03.2013).

Violence against children in the home and family. 2006. United Nations Secretary-General's Study.
<http://www.unviolencestudy.org/> (07.05.2013).

Vooglaid, Ü. 2002. *Laps ja maailm*.
http://heli.er.ee/helid/oy/OY2002_Ulo_Vooglaid_Laps_ja_maailm.mp3 (02.04.2013).

WHO Regional Office for Europe. 2005. *Home sweet home – a myth for many children*. Press release EURO/04/05. Copenhagen and Geneva.

Õunapuu, L. 2012. Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes. [Õpiobjekt] Tartu Ülikool. DSpace: <http://hdl.handle.net/10062/27764> (09.05.2013).

LISAD

Lisa 1 Küsimustiku disainitud blankett

Lugupeetud pedagoog!

Olen Sirli Päike, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia Huvijuht-loovtegevuse õpetaja eriala IV kursuse üliõpilane ning palun Teil täita käesolev küsimustik, millega kogutakse andmeid lõputöö raames tehtava uurimistöö jaoks. Eesmärgiks on uurida milliste tunnuste järgi üldhariduskooli õpetaja teeb kindlaks perevägivalla all kannatava õpilase ja milliseid oma võimalusi näeb selle probleemi lahendamisele kaasaaitamiseks.

Uurimuse läbiviijana tagan Teie vastuste täieliku anonüümsuse ning andmeid kasutatakse vaid statistiliselt üldistatud kujul teaduslikel eesmärkidel.

1. Hinnake 7-pallisel skaalal, kui päevakajaline teema on tänapäeva Eesti ühiskonnas perevägivald? Märkige sobiv number.

Aktuaalne 7 6 5 4 3 2 1 Mitte aktuaalne

2. Märkige, kas Te olete pedagoogina koolis töötades kohanud perevägivalla all kannatavat last?

☐ Jah ☐ Ei

3. Kirjutage välja oma sõnadega tunnused, mille põhjal õpetaja võib oletada, et õpilane kannatab perevägivalla all.

.....

.....

.....

4. Hinnake 7-pallisel skaalal, millisel määral Teie peate järgnevaid füüsilisi ilminguid perevägivalla tunnusteks. (1 – ei ole üldse perevägivalla tunnus 7 – absoluutselt perevägivalla tunnus)

Füüsilised ilmingud	1	2	3	4	5	6	7
Kriimustused kehal							
Sinikad							
Tühi klaasistunud pilk							
Sigaretist põhjustatud põletusjäljed							
Paranemisjärgus vigastused pärast pikemaajalist koolist puudumist							
Püksirihma pandla kujulised jäljed							
Elektrijuhtme pistiku kujulised jäljed							
Rusikanukkide kujulised jäljed							
Kuumast veest tekkinud põletushaavad kätel, jalgadel või tagumikul							
Nööri või juhtme hõõrdumise tagajärjed							
Õpilane kannab aastaajale mittekohast riietust							

5. Hinnake 7-pallisel skaalal, millisel määral Teie peate järgnevaid sotsiaalseid ilminguid perevägivalla tunnusteks. (1 – ei ole üldse perevägivalla tunnus 7 – absoluutselt perevägivalla tunnus)

Sotsiaalsed ilmingud	1	2	3	4	5	6	7
Õpilane sõltub koolikeskkonnas õpetaja abist							
Õpilane sõltub koolikeskkonnas õpetaja kiitusest							
Õpilane sõltub koolikeskkonnas õpetaja julgustusest							
Õpilane on eakaaslaste hulgas agressiivne							
Õpilane on eakaaslaste hulgas alluv							
Õpilane on eakaaslaste hulgas järelandlik							
Õpilane on väheste sõpradega							
Õpilane on eakaaslaste hulgas ebapopulaarne							
Õpilane on eakaaslaste hulgas tõrjutud							
Õpilasel esineb suhtlemisraskusi							
Õpilane on kriminaalse taustaga							
Õpilasel esineb probleeme usaldamisega							
Õpilasel on puudulikud sotsiaalsed oskused							
Õpilasel esineb probleeme vastastikku rahuldavate sõprussuhete loomisega							
Õpilasel esineb probleeme vastastikku rahuldavate sõprussuhete säilitamisega							
Õpilane kardab üksi jääda							

Õpilane ei usalda oma vanemaid							
Õpilane ei usalda teisi inimesi							
Õpilane kardab kontakte vanemate inimestega							
Õpilane ei sõbrune ühegi koolikaaslasega							
Õpilane ei reageeri õpetajale							

6. Hinnake 7-pallisel skaalal, millisel määral Teie peate järgnevaid isiksuslikke ilminguid perevägivalla tunnusteks. (1 – ei ole üldse perevägivalla tunnus 7 – absoluutselt perevägivalla tunnus)

Isiksuslikud ilmingud	1	2	3	4	5	6	7
Õpilane on emotsionaalselt väga ebastabiilne							
Õpilane väljendab ülekaalukalt negatiivseid emotsioone							
Õpilane väljendab peamiselt viha							
Õpilane väljendab peamiselt raevu							
Õpilane on ükskõikne							
Õpilane on endasse tõmbunud							
Õpilane on kurb							
Õpilane on depressiivne							
Õpilane on mõtlik							
Õpilane on üliagressiivne							
Õpilasel on madal enesehinnang							
Õpilasel on negatiivne minapilt							
Õpilane tajub ennast soovimatuna							
Õpilane tajub end sõnakuulmatuna							
Õpilane tajub end õnnetuna							
Õpilane peab ennast ebapopulaarseks							
Õpilane on endassetõmbunud							
Õpilane peab end saamatuks							
Õpilane on emotsioonitu							
Õpilane on õnnetu							
Õpilane tunneb, et on karistamist väärt							
Õpilane on ärev							

7. Hinnake 7-pallisel skaalal, millisel määral Teie peate järgnevaid käitumuslikke ilminguid perevägivalla tunnusteks. (1 – ei ole üldse perevägivalla tunnus 7 – absoluutselt perevägivalla tunnus)

Käitumuslikud ilmingud	1	2	3	4	5	6	7
Õpilasel on raskusi oma kogemusi sõnaliselt väljendada							
Õpilane püüab olla kõige parem sh õppetöös							

Õpilasel on raskusi oma tundeid sõnaliselt väljendada							
Õpilasel on raskusi oma mõtteid sõnaliselt väljendada							
Õpilane ei ole kunagi rahul oma saavutustega							
Õpilane ei suuda tunnis tihti kaasa mõelda							
Õpilane on tähelepanematu							
Õpilane on vähe motiveeritud							
Õpilane on initsiatiivitu							
Õpilane tarvitab uimasteid							
Õpilane tarvitab alkoholi							
Õpilane räägib kodus toimuvast vägivallast ise							
Õpilane teeb enesetapukatse							
Õpilane vigastab ennast meelega							
Õpilane kaebab sagedasti valu ilma nähtava põhjuseta							
Õpilane ei reageeri valule							
Õpilane käib tihti tualetis							
Õpilane kohkub, kui teine laps hakkab nutma							
Õpilasel on raskusi käimisega							
Õpilasel on raskusi istumisega							
Õpilasel on raskusi söömisega							
Õpilasel on raskusi emotsioonide valitsemisega							
Õpilane on impulsiivne							
Õpilane reageerib üle							
Õpilane on verbaalselt agressiivne							
Õpilane on füüsiliselt agressiivne							

8. Kuivõrd nõustute järgnevate väidetega:

„Õpetaja peab teadma kõikvõimalikke perevägivalla ilminguid.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Õpetaja peab oskama märgata kõikvõimalikke perevägivalla ilminguid.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Õpetaja kohustus on märgata perevägivalla all kannatavat last.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Õpetaja peab sekkuma perevägivalla ilmingute esinemisel.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Selleks, et teave kannatavast lapsest sotsiaaltöötajani jõuaks, on vaja Sinu abi.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Kool peaks aktiivselt sekkuma perevägivalla probleemi lahendamisesse.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Kool ei peaks tegelema perevägivalla probleemidega, selleks on vastavad institutsioonid.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

„Perevägivald on kodu probleem, see ei ole kooli mure.“

☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei nõustu ☐ Ei oska öelda ☐ Nõus ☐ Täiesti nõus

9. Hinnake 7-pallisel skaalal millisel määral on järgmised nõuanded õpetajale Teie meelest koolis kasutatavad, et pakkuda õpilasele kui perevägivalla ohvrile tuge. (1 – pole üldse kasutatav ... 7 – täiel määral kasutatav)

Nõuanded õpetajale perevägivalla ohvriga käitumiseks	1	2	3	4	5	6	7
Loo turvaline õpikeskkond, et tekitada õpilasele tunne, et ta on kaitstud ja elu läheb edasi							
Püstita selged ja kindlad piirangud ebakohase käitumise kohta							
Too õppetöösse sisse lühiajalisi toetavaid kohandusi või muudatusi							
Korralda õppetöö nii, et õpilased tajuvad ette võimalikku edu							
Enneta keerulisi olukordi ja kindlusta lisatoetus							
Kasutada erinevaid õpetamise strateegiaid							
Räägi õpilase vanematega							
Kui lapsel on füüsilisele vägivallale viitavaid märke, teata lastekaitssesse või politseisse							
Konsulteeri lisa toetuse saamiseks sotsiaaltöötajaga							
Teavita kooli juhtkonda							
Õpeta last traumaga toime tulema läbi mängu ja interaktsiooni teistega							
Suhtle traumeeritud õpilasega ka väljaspool õppetööd							
Aita õpilasel oma emotsioone ja tundeid väljendada verbaalselt							
Kinnita, et laps ei ole süüdi							

Ole tundlik vihjetega oludele, mis võivad traumeeritud lapsel esile kutsuda reaktsiooni							
Ära edasta lapselt saadud informatsiooni ilma tema loata kellelegi							
Paku positiivset tuge oma käitumisega							
Ole usaldav							
Suheldes ole sõbralik							
Ole avatud							
Ole toetav							
Ära survesta last juhtunust rääkima							
Ära kritiseeri last ja tema perekonda							
Anna lihtsaid ja realistlike vastuseid lapse küsimustele, mis on seotud traumeeriva sündmusega							
Ole õpilase psühholoogilisel hindamisel objektiivne							
Võta omaks, et käitumuslikud probleemid võivad olla mööduvad ja põhjustatud traumast							
Õpeta läbi eduelamuse							
Jaga infot olemasolevatest abi saamise võimalustest							
Kui märkate, et lapsel on mure, julgustage teda rääkima							
Anna lapsele mõista, et normaalne on juhtunust rääkida							

10. Hinnake end 7-pallisel skaalal perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitajana järgmiste näitajate alusel. (1 – näitaja puudub ... 7 – kõrge näitaja)

Perevägivalla probleemi lahendamisele kaasaaitajana ...	1	2	3	4	5	6	7
... oman teoreetilisi teadmisi perevägivalla juhtumite lahendamiseks.							
... oman kogemusi perevägivalla all kannatavate õpilaste nõustamiseks.							
... minu pedagoogiline haridus võimaldab mul aidata kaasa perevägivalla probleemi lahendamisele.							
... olen valmis aktiivselt abi otsima perevägivalla ilmingute avaldumisel.							
... olen perevägivalla küsimustes ebakindel.							
... olen teadlik selles, kelle poole tuleb pöörduda perevägivalla probleemi lahendamises.							
... oskan tuvastada koolikeskkonnas väliste indikaatorite abil perevägivalla all kannatava õpilase.							
... ma pole kuigi veendunud, et seda probleemi üldse lahendada saab.							

11. Hinnake 7-pallisel skaalal kui võrd saab õpetaja perevägivalla probleemi lahendamisel toetuda järgmistele isikutele ja institutsioonidele. (1 – ei saa üldse toetuda ... 7 – saab väga toetuda)

Võimalik perevägivalla probleemi lahendaja / lahendamisele kaasa aitaja	1	2	3	4	5	6	7
Politsei- ja Piirivalveamet							
Lapsevanemad							
Klassiõpetajad							
Aineõpetajad							
Huvijuht							
Valla- või linnavalitsus							
Mängukaaslaste / lapse sõprade vanemad							
Kooli sotsiaaltöötaja							
Lapse vanavanemad							
Arst							
Sugulased							
Juhuslikud möödujad							
Ringijuhid ja treenerid							
Kooli psühholoog							
Naabrid							
Noorsoopolitseinik							
Kooli juhtkond							
Lastekaitse Liit							
Mitte keegi							

12. Hinnake 7-pallisel skaalal, kui palju soosib Teid koolikeskkond perevägivalla probleemiga tegelema?

Soosib väga palju 7 6 5 4 3 2 1 Ei soosi üldse

13. Millised tegurid takistavad Teie arvates lapse perevägivalla probleemi lahendamist?

.....

.....

.....

14. Märkige oma sugu. ☐ Mees ☐ Naine

15. Märkige, kui kaua olete õpetajana töötanud?

☐ kuni 1 aasta

☐ 2–5 aastat

☐ 6–10 aastat

☐ 11–15 aastat

☐ 16–20 aastat

☐ üle 20. aasta

Täna koostöö eest!

SUMMARY

School teacher's reactions for domestic violence characteristics in school environment

Domestic violence, also often referred as intimate partner or family violence is a complicated phenomenon, which is difficult to perceive, define and measure. It occurs in personal lives and between close circles, therefore access to and research of the subject is relatively complicated. The issue of domestic violence in Estonia was publicly addressed with the 1992 Act for Child Welfare. According to this Act it is mandatory for a citizen to inform a law enforcement or other ancillary organization in case or suspicion of domestic violence.

In this research the chosen target group is school teachers, as they are in contact with many different children daily. The mentioned act above assumes that teachers should have a training, personal preparation or competence in order to recognize domestic violence characteristics in school environment. As this issue with mentioned target group has insufficient research in Estonia, the subject for thesis was chosen: "School teacher's reactions for domestic violence characteristics in school environment".

A questionnaire was given to teachers where one could define the characteristics of domestic violence in school environment by answering the multiple choice questions and free text questions. From the analysis of characteristics revealed by the questionnaire it generally appeared that there are few characteristics which can be interpreted similarly. Probably this result indicates that teachers interpret different features differently.

Greater concurrency in analyzing the characteristics was observed in following:

- Behavioral characteristics e.g. student may attempt a suicide; student talks about the situation at home; student injures him/herself deliberately; student is physically aggressive and is never satisfied with his/her achievements.
- Personality characteristics e.g. student feels him/herself left out; student mainly expresses rage and anger; student is highly aggressive; student has negative self-image; student feels that he/she is worth a punishment.
- Social characteristics e.g. student is afraid of contact with adults; student does not trust other persons and behaves violently among other students.
- Physical characteristics e.g. signs of belt buckle, electrical plug and fist shaped marks on child's body; signs of friction marks caused by rope or wire; recovering injuries after long-term absence from school; burn marks caused by cigarettes; burn marks on hands, feet and bottom caused by hot water; student wears clothing that is not suitable for the season.

Researching what is the attitude of teachers towards addressing the problem of domestic violence and how teachers evaluate themselves as accomplice in helping to solve a domestic violence problem, the results revealed that almost all teachers find that their help is needed in order to get the info about a suffering children to social worker, as they are often the only adult who is in contact with the children outside of one's home. Also teachers highly evaluate their willingness to actively find help about how to reveal the characteristics of domestic violence and are aware to who they should approach in case of domestic violence problem.

Possibilities, what teachers consider to be possible to implement in school in order to support the victim of domestic violence are following: be supportive; use a variety of teaching strategies; consult with social worker for additional support; inform the school board; offer positive support with your behavior; be open minded; give simple and realistic answers to the child's questions related to a traumatic event; share information about existing possibilities for assistance and if you notice that a child has a concern, encourage him/her to talk.

The questionnaire revealed that in teachers opinion the solver or helper of solving a domestic violence problem are the following: school social worker, school psychologist, Estonian Union of Child Welfare, school board, Police and Border Guard Board, medic and teachers themselves.

According to the answers found for questions raised in this thesis the research problem can be answered flowingly. The reaction of the teachers who participated in this research to the domestic violence problem is overall positive and there is a willingness to help solving the problem, finding help and improving the knowledge about solving these problems.

It can be concluded that the questionnaire used in this research served its purpose, as most of the questions got answered. However, in further research questions which may have ambiguous characteristics should be eliminated and replaced with characteristics which would be more understandable to majority of respondents, as the choice of characteristics is related to the final result of the research.

The research also revealed that it is practically impossible to point out clear characteristics referring to domestic violence, although in further study it possible sift out those characteristics, that teachers would understand or interpret similarly as possible.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Sirli Päike** (sünnikuupäev 20.02.1990) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Üldhariduskoolide õpetajate reaktsioonid perevägivalle ilmingutele koolis“, mille juhendaja on Lembit Õunapuu,

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **20.05.2013**

Sirli Päike

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Sirli Päike** (sünnikuupäev 20.02.1990) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Üldhariduskoolide õpetajate reaktsioonid perevägivalle ilmingutele koolis“, mille juhendaja on Lembit Õunapuu,

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.3 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- 4. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 - 5. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **20.05.2013**

Sirli Päike